

אוניברסיטת תל אביב

הפקולטה למדעי החברה

ערב עיון בנושא:

משבר האלימות בחברה הישראלית

14 במרס 2005

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למדעי החברה
ערב עיון בנושא:
משבר האלימות בחברה הישראלית

רב-שיח בהשתתפות:

יו"ר, רנ"צ שלמה אהרונישקי, המפכ"ל לשעבר, יו"ר ועדת האלימות – בית הספר לממשל ולמדיניות, אוניברסיטת תל אביב
 עו"ד אריה ברנע, לשעבר מנהל תיכון "גימנסיה הרצליה" ותיכון "דנמרק"

פרופ' מוחמד חאג' יחיא, בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית

פרופ' יצחק כ"ץ, מנכ"ל "מאגר מוחות"

פרופ' דפנה למיש, ראש החוג לתקשורת, אוניברסיטת תל אביב

השופט רון שפירא, שופט בית משפט מחוזי בחיפה

מר אבי תפילין, עו"ס, מטפל באלימות, מנהל "קרבה בטוחה ובית בטוח"

דברי ברכה: פרופ' יוסי שיין, ראש בית הספר לממשל ולמדיניות, אוניברסיטת תל אביב: בית הספר לממשל ולמדיניות שם לו כמטרה ראשונה לפעול להורדת האלימות בחברה הישראלית, ולכן הקים בית הספר ועדת היגוי רחבה בראשותו של רנ"ץ שלמה אהרונישקי ובה חברים טובי החוקרים ואנשי הציבור בתחום. אני מברך על היוזמה של רנ"ץ שלמה אהרונישקי בארגון כנס זה.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: היעד הראשון שלנו בחברה הוא, לדעתי, להפוך את המיעוט המודאג בקשר לאלימות ההולכת וגוברת לרוב מודאג. דומה כי גם כשאנחנו נחשפים לאלימות כה רבה ולכל כך הרבה מקרים ואירועים חריגים, המדווחים בכל אמצעי התקשורת, כמו שקורה

באחרונה, עדיין אין החברה הישראלית בשלה באמת להבין, וכתוצאה מההבנה להתחיל לפעול, בתחום כל כך מורכב וכל כך משפיע על חיינו. כשפנו אלי להשתלב בצוות הזה, נעניתי מיד. כאדם שהיה 38 שנים במערכת הביטחונית ו-24 שנים במשטרה, ראיתי את הדברים מלמטה, והבנתי שצריך לעשות מעשה.

יש להעריך מאוד את העובדה שמוסד אקדמי, שבדרך כלל האוריינטציה שלו מכוונת למחקרים, רוצה להרים את הדגל, להתמודד עם הנושא הזה, ולנסות לטפל בו.

ועדת ההיגוי שהקמנו נמצאת בשלביה הראשונים. יש לה, למעשה, שתי מטרות: בראש ובראשונה באמת לבצע מחקרים עמוקים מאוד, כדי לנסות להבין את שורשי הבעיה ואת התופעה בכללותה. למדנו בצבא ובמסגרות אחרות, שדבר ראשון יש לזהות את האויב, לזהות את התהליכים. ואני לא בטוח שכולנו מזהים את התהליכים האלה.

ואחרי, או במקביל לניתוח התופעות ולהבנה עמוקה של שורשי הבעיה, תנסה הוועדה לחרוג מהמסגרת האקדמית ולהמליץ על דרכי פעולה. היא לא תחייב דרכי פעולה, כי אין לה סמכויות לכך, אבל תמליץ עליהן. ויש לקוות שצעד זה יצטרף לצעדים אחרים, ואז נוכל אולי להצביע על השינוי העמוק שלו אנחנו כל כך זקוקים.

במפגש היום, קודם כל פרופ' כ"ץ יציג את ממצאי הסקר השני שעשינו, סקר שהכותרת שלו היא "האלימות בחברה הישראלית", והוא בעצם ניסיון למדוד את האלימות בכמה פרמטרים, ולראות היכן אנחנו נמצאים, בצורה עד כמה שאפשר אמפירית, ולנסות לראות היכן נקודות הקצה המרכזיות.

אבל ראוי להקדים ולומר שהאלימות בחברה הישראלית אינה תופעה שעומדת בפני עצמה. היא נקודת קצה להיבטים הרבה יותר רחבים. וראוי גם להזכיר לעצמנו כל הזמן, כי אין אפשרות לטפל באלימות בצורה נקודתית אם לא מבינים את המכלול, אם לא מבינים את התופעות כולן, ולא מטפלים בקשת רחבה של דברים. ולכן, כשאנחנו מדברים על האלימות, אנחנו מנסים לבחון את המרכיבים שלה ולקבוע היכן נקודות הקצה שהיא משפיעה עליהן.

להערכתנו, אנחנו נמצאים בנקודת זמן קריטית. התופעות הולכות ומתרבות, הולכות ומעמיקות, והניסיון להתמודד איתן לא כל כך מצליח. בסופו של דבר, מנדבך לנדבך, מפרק לפרק, אנחנו מבססים פה תרבות של אלימות, תרבות של אי-כיבוד החוק, תרבות שבה מותר לעשות כמעט הכול. אין רתיעה בפני החוק ואין כבוד לחוק. כתוצאה מזה אנחנו בעצם נמצאים כגוף שעוסק בעזרה ראשונה ובכדורי אקמול לתופעה הרבה יותר עמוקה,

הרבה יותר שורשית, בחברה הישראלית. לא פעם אני תוהה איך ייתכן שאחרי שמדי פעם נדלקים זרקורים כה גדולים על תופעות קיצוניות של אלימות בישראל - אבל גם בעולם, אנחנו חלק מכפר גלובלי, חלק מעולם רחב - עדיין לא קמה פה איזושהי תנועה שתעשה את השינוי או שלפחות תרצה ותתכוון לעשותו. ואנחנו נתפסים ככאלה שלפעמים אפילו כבר ויתרנו על האפשרות להילחם. וכתוצאה מכך אנחנו נמצאים במין סינדרום כזה ומעגל שלא מצליחים לפצח אותו.

אני רוצה לציין שאיננו ממציאים פה את הגלגל. במשך שנים רבות עוסקים בחברה הישראלית במחקרים ובניתוחים ובדיונים, ברמה יותר אקדמית ופחות אקדמית, בנושא האלימות. ואנחנו נתבסס, כמובן, על מכלול שלם של דברים.

לדעתי, הבעיה היא שעד כה לא הצלחנו, בשום תהליך שעשינו במשך השנים הרבות, לעשות קפיצת מדרגה ובעצם להתחיל לטפל גם בשינוי ולא רק במראה שאנחנו מציבים לעצמנו דרך מחקרים ודרך דיונים ודרך אלף ואחד דברים.

כאמור, האלימות היא חלק מתופעה חברתית הרבה יותר רחבה. אני אביא כמה מספרים שיספקו דוגמה קטנה לשינויים המתחוללים מולנו ולמציאות שבה אנו חיים, בעצם, והיא משתנה מול עינינו. הפשיעה במדינת ישראל, במונחים של תיקים, קפצה בעשור האחרון, משנת 1993 עד 2004, מ-300,000 תיקים פליליים בשנה לכמעט 400,000 – כלומר, גידול של 25%.

הנושא של סמים הוא חלק מביטויי הקצה של האלימות. הוא מניע, הוא טריגר, הוא מחולל, והוא חלק מהתפיסה הכוללת. מ-11,000 תיקים שנפתחו ב-1993 בתחום זה המספר עלה ליותר מ-24,000 בשנת 2003 – כלומר, גידול של יותר מ-100% בעשור האחרון.

מקרי רצח, חלקם על רקע סכסוכים בעולם העברייני, וחלקם – נחשפנו אליהם בשנים האחרונות ואנחנו קוראים להם בסלנג המשטרתי "דרך על הצל", זאת אומרת, מישהו הפריע למישהו, ומכאן ועד לרצוח אותו המרחק קצר מאורך של סכין. מספר המקרים האלה עלה מ-96 ב-1993 ל-169 בשנת 2003. השיעור היחסי של מקרי הרצח עלה מ-1.7 מקרי רצח ל-100,000 תושבים ל-3.2 ל-100,000 תושבים. וזה המדד היותר נכון, למעשה, כי הוא מתייחס לאוכלוסייה ולא לממדים כמותיים גרידא.

וכמה דוגמאות מתיקי הנוער, שהם אופרה בפני עצמה, שתידון כאן בהמשך: מ-19,000 תיקים שנפתחו ב-1993 עלה המספר ל-35,000 תיקים

שנפתחו ב-2003. ותיקי אלימות, האלימות הכוללת: מ-24,000 תיקים שנפתחו ב-93' ל-56,700 בשנת 2003 – גידול של יותר מ-120%.

ולא הזכרנו עדיין הרבה היבטים אחרים - האלימות המילולית, האלימות בכביש, האלימות בספורט. לא דיברנו על יחסי מיעוט ורוב, ולא על יחסי ערבים ויהודים, חרדים וחילונים. ועוד כהנה וכהנה, שהם בעצם רק מייצרים תהליך הרבה יותר עמוק.

אנחנו עדים לעוד תופעה, ולא בכדי בחרנו היום להציג את הנושא הזה מזוויות שונות, ולא מכולן, כי אי-אפשר להביא כאן את כולן. בשנים האחרונות אנחנו עדים לנסיגה בכושר ההרתעה של מערכת אכיפת החוק. בעצם, התפקיד המרכזי שלה הוא להרתיע, אך למעשה היא הפכה ממערכת שמרתיעה למערכת שמתגוננת ומנסה לטפל כל פעם בגנב התורן, באלים התורן ובאירוע הבא. ואגב, אין שום סיכוי למערכת כזאת להתמודד כל פעם עם הגנב התורן. מערכת אכיפת חוק ומערכת שלטונית ומערכת חברתית נבחנות ביכולת שלהן לייצר הרתעה שעושה את האיזון הברור בין מה שנכון לעשות למה שלא נכון לעשות, מה שכדאי לעשות למה שלא כדאי לעשות. לא פעם אמרתי, שהביטוי הכל כך טריוויאלי בעינינו, "סוף גנב לתלייה", לא תמיד מתקיים בחברה הישראלית. ומי שמזהה את העניין הזה ודאי שהשיקולים שלו לגבי עשייה או אי-עשייה הם כבר שונים, והם יכולים להביא אותו לנקודות אחרות.

לטענתי, האלימות, התופעות שלה שאנחנו מזהים בשטח, הבסיס שלהן הוא בעצם זה שאין כבוד לחוק, אין כיבוד החוק. אלימות מתפתחת ונובטת במקום שאין סובלנות, שאין דו-שיח, שאין כיבוד של האחר, שאין שוויון. ולכן, אם רוצים לטפל באלימות, אסור לטפל בנקודות הקצה שלה, כי אם במניעים שלה, בשורשים שלה, כמו שאנחנו מטפלים בתחומים אחרים. במקום לטפל במים שזורמים, צריך לטפל בשסתום. ברגע שאתה יודע לאתר אותו ולסגור אותו, אינך צריך לרוץ אחרי המים שמחלחלים בשטח.

ביטחון אישי הוא עוד תוצר של האלימות ושל ההשפעה של האלימות. בסקר אנחנו עוסקים ברמת הביטחון האישי שלנו. ביטחון אישי הוא מרכיב מספר אחת בביטחון הלאומי ובחוסן הלאומי של חברה. חסר בביטחון אישי משפיע על הכלכלה, על הצמיחה, ועל תופעות רבות אחרות.

לא פעם אנו עוסקים בפרטים ולא ביער כולו ובמכלול השלם. נוח לנו לטפל בנקודות הקצה, כי לא נוח לנו או קשה לנו, או שאיננו פנויים לטפל בבעיות היסוד, שהן הרבה יותר רחבות. אנחנו תמיד מוצאים את עצמנו בדיון ובוויכוח שמיד גולש לפסים הפרטניים: אז תשימו עוד שוטרים, אין מספיק שוטרים אז אין הרתעה. או: תשימו עוד כמה שופטים. זו לא הדרך

שבה צריך לטפל. אבל היא נוחה לנו, מכל מיני טעמים, שלא זה המקום להתחיל לנתח אותם. בסופו של דבר, הטיפול באלימות צריך להיות טיפול כולל, חלק ממהלך שלם. הבעיות הן מורכבות מדי, ולבעיות מורכבות יש פתרונות מורכבים. הלוואי שהיינו מוצאים את נקודת הארכימדס, שברגע שניעזר בה הכול ייפתר. אין דבר כזה במציאות החיים שלנו. יש כאן פאזל שלם, שאם לא נטפל בכל החלקים שלו, לא נוכל להרכיבו.

אני טוען, ולא רק אני, שבסופו של דבר, האלימות לא זו בלבד שהיא מחלחלת לשכבות רבות ומשפיעה על חיינו, היא גם פוגעת בדמוקרטיה, שהיא בעצם נשמת אפם של החברה הישראלית ושל מדינת ישראל.

ואגב, שימו לב, באחרונה פורסם המכתב של 250 התיכונים. ביד אחת הם מרוממים את הדמוקרטיה ואת השוויון ואת ההתייחסות לכל אחד ואחד. ובו-זמנית, בלי שום בושה, בלי אפילו למצמץ, ברגל גסה, הם דורסים את הדמוקרטיה בעצם כך שהם אומרים: אנחנו לא נתגייס לצבא. זאת אומרת, המשוואה אצלם היא ברורה מאוד. צאו וראו איך התהליך הזה מתפתח ולאן הוא יכול להתפתח.

הראייה, אם כן, היא הרבה יותר רחבה בעיני, או הרבה יותר כוללת, והיא מחייבת תהליך שלם. אנחנו עדים בשנים האחרונות להידרדרות של הנורמות החברתיות בתחום המוסרי, בתחום הערכי. ביולי 2004 נעשה סקר של המכון לדמוקרטיה, שמדד את הדמוקרטיה במדינת ישראל, והוא הוצג לנשיא. ראינו שם ניצנים של תופעות קשות מאוד, כולל למעלה מ-35% מהנוער שלא חושבים שהם ימשיכו לחיות במדינת ישראל כי הם לא רואים בה את הבית שלהם. והבחירה היכן לחיות היא לא על פי ערכים ומורשת אלא על פי דברים אחרים.

בעצם, בנושאים רבים אנחנו לא באמת ובתמים חידדנו, עד היום, בחברה הישראלית, את הסוגיות המורכבות של חיינו. כאמור, כמו ערבים ויהודים, שוויון ותהליכים נוספים. הדברים נדחקים מכל מיני סיבות, משועבדים לטובת נושאים שנתפסים כדחופים יותר ומאיימים יותר, כמו הטרור והביטחון. חשוב לזכור שהזמן אינו עומד מלכת, ויום אחד, כשנסיט את הווילון, נראה שבחוץ המציאות השתנתה.

אגב, לא פעם אמרתי, ואני שב ואומר, שרבים מהדברים שאנחנו נחשפים אליהם אינם תופעות חדשות בחברה, אבל החברה היום שמה לב אליהם יותר, או מנסה לעכל אותם.

זה כמו הדימוי, שבגלל פיגועי הטרור ובגלל המלחמות אנחנו ישבנו כל השנים במקלט. ואחרי שקצת רווח לנו - לשמחתי, יש קצת פחות מלחמות, קצת פחות פיגועים בשנה האחרונה, ונקווה שכך זה ימשיך - ועם ריח של

אביב עמים ועולם חדש, התפנינו להסתכל החוצה. הסטנו את הווילון, ופתאום גילינו עולם שהיה כל הזמן סביב הבית שלנו, רק אנחנו לא התפנינו להסתכל עליו באמת ובתמים, וכתוצאה מכך גם לטפל בו.

לטענתי, הפשיעה בחברה הישראלית יכולה בהחלט להוות איום אסטרטגי על החברה ועל החוסן הלאומי שלנו. הטיפול בפשיעה, ובעיקר באלימות, חייב להיות יעד לאומי, שיורכב משלושה מרכיבים מרכזיים: חינוך, מניעה ואכיפה, ומהשילוב ביניהם. הטיפול באלימות עומד, בעצם, לפתחנו, ואם לא נדאג לו היום, מחר עלול להיות מאוחר מדי.

אנחנו רוצים להציג כאן את הנושא מזוויות שונות, על ידי האנשים שמשתתפים בכינוס. כל אחד יציג את הראייה שלו, דרך הזווית שהוא התנסה בה, שהוא עוסק בה, שהוא מטפל בה. אני יודע שאי-אפשר להכיל כאן את הכול. אבל גם מסע של אלף מילים, אומרים, מתחיל בצעד קטן אחד. הצעד הזה הוא אחד מהצעדים הקטנים שאולי, בסופו של דבר, יניעו פה מהלך שלם וגדול. גם אם זה קשה וגם אם זה מורכב, אפשר לעשות את זה. ולטעמי, חייבים לעשות את זה, כי זה בנפשנו.

פרופ' כ"ץ, שאחראי על שני הסקרים, של יולי ושל נובמבר, ידבר עליהם, כאמור, בפתיחה. עלי לומר שאנחנו עדיין מגששים את דרכנו כדי, בסופו של דבר, באמת להעמיד סקר שנותן את כל הממדים. אינני בטוח שאנחנו יודעים לטפל בכל הממדים. אבל אני חושב שהסקר הזה ראוי ללמידה, ראוי להסתכלות ולהתבוננות. והוא באמת מאפיין את הדברים המרכזיים. הוא גם נותן אבחנה לא רק של תמונת המצב, אלא גם בעצם של מה חושב הציבור, מה חושבים אלה שהשתתפו בסקר: מהן לדעתם הסיבות, מהם השורשים, ואפילו - מה לדעתם נכון לעשות כדי שאפשר יהיה להשתלט על האלימות או, לפחות, לצמצם את ממדיה ולשלוט על גובה הלהבות. וזאת בהנחה שאין עולם שאין בו אלימות, אבל אנחנו צריכים להקטין אותה מאוד.

פרופ' יצחק כ"ץ: אשתדל לא לקלקל את האווירה ולא להפוך את הדיון לכמותי, סטטיסטי מדי, ולא להכביד עליכם במספרים ובנתונים. הנתונים מפורטים בחוברת שלפניכם.

בזמן קצר זה אנסה רק להניח בלשון המשפטנים, ואני לא משפטן, תשתית ראיתית לקיום התופעה, כך שאפשר יהיה לאחר מכן לקיים דיון איכותי.

כאשר ניגשנו לפרויקט האלימות חיפשנו, בראש ובראשונה, הגדרה או כמה הגדרות, שנוכל לצאת אתן לדרך. פנינו להגדרה מילונאית של אבן שושן

הישן, הטוב והמוכר, שמגדיר אלימות כ"תוקפנות, שימוש בכוח". ואין ספק שההגדרה הזאת לוקה בחסר. כי מה קורה עם כל שאר הדברים, כמו יריקות בבתי הספר? או הצקות, או הטרדות, או אלימות מילולית? אז במילון הישן זה לא מופיע. כנראה שהתופעה לא הייתה מוכרת עד כדי כך אז, כאשר המילון הזה נכתב.

לעומת זאת, קרימינולוגים, בהם כמובן קרימינולוגים מאוניברסיטת תל אביב, כמו שוהם וגיורא רהב ואחרים, מגדירים התנהגות אלימה כהתנהגות שמיועדת להשיג מטרה, כאמצעי להשגת מטרה. והראייה שלהם היא ראייה אינטרדיסציפלינרית רחבה יותר, כאשר הם טוענים שכדי ללמוד ולחקור את התופעה הזאת של אלימות יש לעשות מחקר אינטרדיסציפלינרי, שמשלב גורמים ביו ופסיכו-חברתיים. ייתכן שאין כאן, לפחות לא בפנל, אנשים שבאים מהתחום הביולוגי, למשל. אבל אין ספק שבקהל יש, ואין ספק שהראייה האינטרדיסציפלינרית הזאת היא הנכונה והיא הנחוצה כדי לתקוף ולהבין את הבעיה כמות שהיא.

אבל כאשר הולכים לציבור, הוא אינו נזקק להגדרות מלומדות. לא של מילון אבן שושן ולא של קרימינולוגים ושל סוציולוגים, מפני שמהסקר עולה שהציבור הרחב תופס ומגדיר אלימות כקללות, איומים, יריקות, מכות, הטרדה מינית מילולית, הטרדה מינית פיזית, תקיפה מינית, אונס, שימוש בנשק קר, שימוש בנשק חם, התפרעות המונית, השחתת רכוש, סחיטה באיומים, הצתה, וכמובן - רצח.

וכאשר חיפשתי לקראת המפגש היום את הדוח המשטרתי שמסכם את הפשיעה האלימה בשנת 2004, מצאתי בו הבחנה או התמקדות באלימות גופנית גרידא. והיא מוגדרת כרצח וניסיון לרצח, והריגה, חבלה גופנית חמורה, אינוס בכוח או באיומים, אינוס ובעילה שלא כחוק, מעשה מגונה בכוח, שוד בנסיבות חמורות, שוד, תקיפה לשם גניבה, קטטות והפרעות במוסדות, קטטות והפרעות ברחוב, תקיפה והכשלת שוטר, תקיפת עובדי ציבור בתפקיד ושלא בתפקיד.

ופרק מיוחד בדוח המשטרתי השנתי ל-2004 מתייחס לעברות נלוות לאלימות. אהרונישקי דיבר על בני הנוער, וכאשר מתייחסים לבני הנוער או מתמקדים בהם, שם "סל" האלימות היותר רלוונטי הוא באמת סל העברות הנלוות לאלימות, כמו איומים וגרימת נזק לרכוש בזדון ועברות נגד הסדר הציבורי ועברות אחרות כלפי חיי אדם, וסחיטה, הטרדה מינית, מעשה מגונה שלא בכוח, ועוד ועוד.

הנתונים המשטרתיים עוד לפני הסקר גם מלמדים על ירידה בשנים האחרונות בהיקף האלימות בחברה הישראלית. אבל לא כאשר מדובר בבני

נוער. זאת אומרת, במהלך שנים מספר, מ-1998 עד 2003, הייתה ירידה בהיקף תופעת האלימות בחברה הישראלית. לעומת זאת, בקרב בני נוער – הייתה עלייה רצופה מ-96' ועד 2004, כמעט שמונה שנים ואולי יותר. עלייה רצופה בהיקף תופעת האלימות, גם העברות הרגילות וגם העברות הנלוות לאלימות. ואין ספק שהתמונה המשטרית, וכולם יודעים שהיא חלקית בלבד, היא על פשיעה מדווחת בלבד, ולא הכול מדווח במשטרה, ולא הכול מתורגם לתיקים פליליים ואחרים, וכמובן שלא הכול מדווח גם בסקר, ככל שיהיה פולשני וחודר ומעמיק. לכן, אם ההיקף הוא מבהיל, אין ספק שבמציאות הוא חמור הרבה יותר.

אציין עוד נקודה אחת לגבי הנתונים המשטרתיים. כאשר נערכת השוואה, ושוב, שלמה דיבר על המדד האמיתי לאותה עברה חמורה מאוד וקיצונית של רצח, כאשר בודקים בהשוואה בינלאומית את מיקומה של ישראל ביחס לשיעור ל-100,000 תושבים, אנחנו נמצאים בראש כמי שמוליכים ברצח ובניסיונות לרצח. אחת המדינות המוליכות היא סקוטלנד, לאחר מכן לוקסמבורג, הולנד, ובמקום הרביעי – ישראל. למטה, הרחק הרחק מאיתנו מבחינת ההיקפים או הממדים, נמצאות סינגפור, יפן, אוסטרליה, יוון, שווייץ, פורטוגל, ספרד, גרמניה, אוסטרליה, צרפת, דנמרק. ישראל נמצאת שם בצמרת, למעלה, בין המדינות האחרות בעולם.

לכן התופעה היא חמורה, בוודאי כפי שהיא משתקפת בנתונים האובייקטיביים האמיתיים של משטרת ישראל, וגם בנתונים אחרים. הסקר שערכנו, למעשה שני סקרים, באים לתקף, לאשש, להפריך, להקנות ממד נוסף, בהיבט הסובייקטיבי: מה הציבור תופס. ויש להקדים ולומר, שעשינו שני סקרים, וזה מאפשר, כמובן, גם שיקוף המציאות אבל גם ניסיון לעקוב לאורך זמן ולראות, אם יש תנודות לטובה, לרעה, וכדומה. ויש גם פער גדול, כמובן, בין התפיסה הסובייקטיבית לבין הנתונים האובייקטיביים. לשמחתנו.

הסקר מלמד על דבר מדאיג במיוחד, ונאמר כאן שהדאגה היא הדבר המשותף לכולנו: 85% מקרב הציבור הרחב מודאגים מתופעת האלימות. לשמחתנו, 85% לא מדווחים עדיין על כך שהם נפגעו או שהם מכירים מישהו שנפגע. או לנו ואבוי לנו אילו נמצאנו גם בממד האובייקטיבי ברמה הזאת. אפשר אפוא להתנחם בכך ש"רק" ברמה הסובייקטיבית אנחנו נמצאים במקום מדאיג מאוד.

המדד של הדאגה הוא מרכיב אחד במדד שאנחנו מנסים לבנות כאן בבית הספר, שישקף ויתקף את ממדי האלימות בממד הסובייקטיבי. הדאגה

היא פרמטר אחד. כמו שאמרנו, 85%, רוב מוחלט. עם כל הטעויות הסטטיסטיות האפשריות וכל ההטיות, אין ספק שהנתון הוא קשה. התופעה הזאת מדאיגה היום - וזה לא יצא בסקר הקודם - את הציבור יותר מאשר תופעות אחרות שגם הן מדאיגות מאוד את הציבור. קודם כול, אם כן, מדאיגה תופעת האלימות בחברה הישראלית. לאחר מכן, תופעות אחרות, כמו המצב הכלכלי. בלי לציין כאן מספרים, המצב הכלכלי מדאיג יותר מהמצב הביטחוני. וברור שזה יכול להשתנות לאור אינתיפאדה כזאת או אחרת או אירועים אחרים. ולאחר מכן, במקום הרביעי, נמצאות תאונות הדרכים וגורמים נוספים.

זאת אומרת, לראשונה, לפחות בסקר הזה, ושוב, צריך למדוד את זה לאורך זמן, נמצא שתופעת האלימות בחברה הישראלית מדאיגה ביותר את הציבור, יותר מאשר גורמים אחרים, וזה מעניין מאוד. המרכיב השלישי במדד הוא המרכיב של יעילות הטיפול בתופעת האלימות. רק 4%, זה מדהים, זה מעורר הלצות אפילו, רק 4% מקרב הציבור הישראלי מעריכים את הטיפול של המוסדות השונים כמשביע רצון. 65% טוענים, כללית, שרשויות המדינה אינן מטפלות כמו שצריך בתופעת האלימות. אבל 4% זה הרבה יותר חזק מאשר ה-65%.

ובפירוק לכל מיני פרמטרים, התברר שבין המערכות או הגופים השונים, לא רק השלטוניים גם האחרים, הנתפסים כיותר יעילים בטיפולם בתופעת האלימות הם, בראש ובראשונה, תנועות הנוער. אפשר לדבר על כמה הן פחות ופחות רלוונטיות לצערנו, בחברה הישראלית היום, לפחות מספרית, ודאי לא איכותית. ולכן יהיה קשה מאוד להטיל את יהבנו על תנועות הנוער כדי שהן יפטרו אותנו מעונשה של האלימות הזאת. אבל בכל זאת, תנועות הנוער נתפסות כגורם הראשון, היעיל והטוב בטיפול בתופעה. לאחר מכן באים ארגונים וולונטריים למיניהם, עמותות וכדומה. במקום השלישי - המשפחה, לאחר מכן - צה"ל (אני בכוונה מתעלם ממערכת המשפט, היא נמצאת באיזשהו מקום באמצע).

ונתחיל מלמטה: הגורמים שנתפסים כהכי פחות יעילים בטיפולם הם: הכנסת, הממשלה, הרשויות המקומיות. אלה נתפסות, לצערנו, כגורם כמעט בלתי רלוונטי. וכאמור, שב"ס, מוסדות הדת, מערכת החינוך - כגופים פחות יעילים בהתייחסותם לתופעה.

בסקר השני, שעליו אנחנו מדווחים כעת, התמקדנו גם במערכת החינוך. ניסינו לשקף את התופעה כמכלול, אבל גם להתמקד במערכת החינוך, ולו מן הסיבה הפשוטה, גם האינטואיטיבית, שכולם מבינים עד כמה היא חשובה במניעה, בטיפול וכדומה. אבל, גם מפני שבסקר הראשון, 54%

מכלל המשיבים אמרו שהאלימות בבית הספר היא הדורשת מענה דחוף ביותר. כלומר, בסקר הראשון רצינו לומר: שם צריך לטפל בראש ובראשונה. והסיבה העיקרית, שנמצאה בסקר הנוכחי, לקיום תופעת האלימות במערכת החינוך בישראל היא: חינוך לקוי מהבית. זאת אומרת, זה משהו שהוא כנראה לא כל כך תלוי במערכת החינוך עצמה, אפילו שהציפיות ממנה הן, כמובן, גבוהות, ו-54% אומרים ששם צריך לטפל בתופעה. הציבור מבין שתופעת האלימות לא נולדה שם, אלא במקום הראשון אחראי לה החינוך הלקוי מהבית. ולאחר מכן, מערכת החינוך - מורים גרועים וחלשים וכדומה. הפעולות שמערכת החינוך נדרשת לעשות בכדי לצמצם, למנוע, לטפל בתופעת האלימות הן, בראש ובראשונה, 75% אומרים: חינוך לאי-אלימות בבתי הספר. זאת אומרת: חינוך, חינוך ולא-דווקא ענישה או אמצעים אחרים. לאחר מכן, רק במקום השני, אבל גם למעלה מ-60% - החמרת אמצעי הענישה בפועל של מערכת החינוך; ולאחר מכן, מעורבות גדולה יותר בסיוע של ההורים בבית הספר.

ופה כדאי להזכיר משהו. אנחנו יכולים להיות מודאגים, וכולם מודאגים, אבל לשאלה: האם תהיה מוכן גם לפעול, אתה, האזרח, התושב, ההורה, או האזרח האחר שאין לו ילדים במערכת החינוך? 43% - אני מוכן אפילו לעגל את זה ל-50%, כמעט מחצית אומרים: כן, תקראו לנו. אמנם יש שאומרים: משמר אזרחי וארגונים וולונטריים אחרים צריכים לטפל בזה, אבל כמעט 50%, שיעור ענק, אומרים: אנחנו מוכנים.

כולנו יודעים שיש פער בין האמירה "אני מוכן" לבין הצעד המעשי הממשי, אבל יש כאן קהל פוטנציאלי גדול שמוכן לעזור לאור הדאגה או בשל הדאגה הגדולה הזאת.

אפילו תמיכה של 42% בצעדים פיזיים כמו ביקורת בכניסה לבתי הספר, כפי שיש בכל מיני מקומות ציבוריים אחרים. זאת אומרת, הציבור מוכן כאן, באחוזים גבוהים מאוד, 40, 60 ו-70 אחוזים ומעלה, לנקוט כל מיני צעדים. אבל, הם אומרים, בראש ובראשונה צריך להיות חינוך לאי-אלימות, לאחר מכן יבואו הצעדים האחרים.

הממצא הבולט, לטעמי לפחות, הוא הממצא של דאגה מהיקף האלימות. שוב, הלכתי למילון וניסיתי להבין למה מתכוונים שם כאשר אומרים "דאגה". והציטוט מאבן שושן הוא: "חשש מפני רעה העלולה לבוא". והאנלוגיה שצצה לי בראש מיד הייתה של סרט שנקרא "שדה החלומות". קווין קוסטנר חלם שם בלילה על כך שאם הוא יכשיר את שדה התירס למגרש בייסבול, שחקני העבר הגדולים, בוא יבואו. הוא חלם. בא לו

בלילה חלום טוב. והוא הלך והכשיר את השדה והפך אותו, והם באו. עובדה שהם באו.

והאנלוגיה היא מהחלום הטוב הזה של קוסטנר לחלום הרע של כולנו. זאת אומרת, אם כולם מודאגים מתופעת האלימות, אז כמו החלום – רק פה החלום הוא רע, הוא לא חלום טוב – הדאגה היא מוצדקת, כי האלימות באה ושבוא, וגם בעתיד היא עוד תבוא. היא לא דבר מופשט, היא לא דבר ערטילאי, היא לא דבר שמנותק מן ההווה הישראלית. בין 85% שמודאגים לבין 12% "בלבד" שמדווחים על כך שהם נפגעו אישית או מכירים מישהו שנפגע אישית, יש אמנם, לשמחתנו, פער אדיר, אבל 12% האלה יכולים רק לעלות ולעלות, כפי שלפחות מלמדת התמונה בקרב בני הנוער, ששם היא חמורה במיוחד.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: נמצא כאן פרופ' חאג' יחיא מהאוניברסיטה בירושלים, שעוסק שנים בתחום הזה מזוויות שונות. הוא חקר במשך הרבה מאוד שנים לא רק את תופעת האלימות, אלא בעיקר את האלימות בחברה הערבית ואת השפעותיה. וראוי לציין שהחברה הערבית היא חלק מאותן חברות מיעוט שיש במדינת ישראל, שלא פעם אנחנו לא תופסים ולא מבינים שמה שקורה בתוך החברה הזאת משפיע לא רק פנימה אלא גם החוצה. במשטרה אנחנו מבצעים מדי פעם חיתוכים ובדיקות סטטיסטיות ולא פעם הסתבר שהמעורבות של חברות המיעוט בפשיעה בכלל, באלימות, היא גדולה בהרבה מחלקם באוכלוסייה. יש לזה הסברים הרבה יותר רחבים, שאני מניח שמקצתם יעלו פה, אבל זהו תחום חשוב מאוד.

פרופ' חאג' יחיא מוחמד: יכולים להעיד אלה שהתקשרו להזמין אותי לערב הזה, עד כמה התלבטתי על מה לדבר: על החברה הערבית, לא על החברה הערבית; על אלימות נגד נשים, שזה התחום העיקרי שלי, או לא; אלימות בחברה בכלל? שאלתי את עצמי: מאיפה באה לי ההתלבטות? אני חושב שחלק מהיותי, לפחות בדרך כזאת או אחרת, קורבן של הרבה צורות של אלימות, גורם לכל מיני רגשות לא קלים במיוחד, כשעלי לעמוד בפני ציבור, כללי או אקדמי, ולהציג מה אני חושב.

לבסוף אמרתי לעצמי: טוב, נצל את הזמן הקצר שלך כדי להעביר את האני מאמין שלך - מה שאני מאמין, אבל גם מה שאני חושב שאני ואחרים חקרו ומצאו על אודות מה עומד ביסוד האלימות בחברה.

לא אכנס לסוגי האלימות, כי אם אתמקד כאן בתיאור הפרופיל של חברות שיש בהן הכי מעט אלימות, אם בכלל. ובסוגים שונים של אלימות:

במשפחה, בבית הספר, בקהילה, בין שכנים, אלימות פוליטית וכולי. וגם, תיאור הפרופיל של חברות שיש בהן הכי הרבה אלימות.

אשתף אתכם על קצה המזלג בכמה מאפיינים שמרכיבים את הפרופילים האלה או את הפרופיל הזה, שלהערכתי הן הנקודות המרכזיות. הן אינן הבלעדיות, אינן היחידות, אבל הן המרכזיות בעיני ובעיני אנשים רבים אחרים שמדברים על מה עומד ביסוד האלימות בחברה בסוגיה השונים.

להערכתי, מאפיין מרכזי ביותר של חברות שיש בהן הכי מעט אלימות הוא שהן חברות שלא היו מעורבות בהיסטוריה המודרנית שלהן, במאתיים השנים האחרונות, במלחמה עם עם אחר או במלחמה אזרחית בתוכן. או לפחות לא ידוע לציבור האזרחים שלהן שהמדינה שלהם מעורבת בייצור נשק, בלגיטימציה של מכירת נשק ושל שימוש בנשק בצורות כאלה ואחרות.

לפני שאפרט אציין גם מה המאפיינים האחרים. מה זאת אומרת להיות עם שמעורב באלימות? זהו עם שמבצע טרור נגד עם אחר או עם שכובש עם אחר. מה מעורב בזה? מעורב בזה המון פחד, המון חרדות, המון טראומות, המון הפסדים כלכליים. לא צריך לדבר על זה, כולנו מודעים לזה. המון חינוך למצ'ואיזם, לכוחנות ורצון לנקום, והמון יד על ההדק ורצון להראות לצד השני: אני החזק ואני השולט ואני בעל הדעת ואתה תתנהג לפי הכללים שלי.

מעורבים בזה המון תסכולים. לא כולנו יכולים לעמוד בפני התסכולים האלה. הרי כולנו חיים בתנאי טרור, תנאי כיבוש, אבל לא כולנו נהיים אלימים. מי שלא מצויד או מי שהחברה לא ציידה אותו בכלים לעמוד בפני התסכולים האלה והחרדות האלה והפחדים האלה והנורמות האלה – הוא יותר מועד להיות אליים.

בניגוד לכל המיתוסים והתפיסות המוטעות, שבעתות מלחמה העם מתלכד, נהיה סולידרי יותר, מחקרים רבים הוכיחו את ההפך. בניגוד לכל מה שמלמדים אותנו, דווקא בעתות מלחמה האלימות בקהילה גואה, עבריינות נוער ועבריינות מאורגנת הולכים ומחמירים ומתדרדרים.

נסתכל על החברה הפלסטינית, נסתכל על החברה הישראלית. מחקרים רבים שנעשו מאז 1966 ועד היום בישראל מראים כי בעתות מלחמה ולאחריה האלימות גואה. אלימות מסוגיה השונים: אלימות במשפחה, אלימות ברחוב. למשל, במחקר שערכתי על אלימות נגד ילדים במשפחה הפלסטינית נמצא שאחד מגורמי הסיכון המשמעותיים ביותר לאלימות נגד ילדים, כשעשיתי איזושהי היררכיה בעוצמות של גורמי הסיכון, הוא חשיפתה של המשפחה לסוג כזה או אחר של אלימות פוליטית.

גם במחקרים רבים בחברות אחרות נמצא הממצא הזה. **בספר של לוינסון**, למשל. הוא לקח 90 חברות ודירג אותן לפי ממדי בעיית האלימות וחומריתה - נגד ילדים, נגד קשישים, נגד נשים, בתי הספר וכולי. לוינסון הפריד בין 14 החברות שיש בהן הכי מעט אלימות ל-76 שיש בהן הכי הרבה, ומצא כי המכנה המשותף לכל 14 החברות האלה היה שהן לא היו מעורבות במלחמה עם עם אחר או במלחמת אזרחים בהיסטוריה המודרנית שלהן. נקודה נוספת, חברות שיש בהן מעט אלימות אם בכלל הן חברות שיש בהן רמה גבוהה מאוד של סולידריות חברתית, סולידריות קהילתית - על בסיס ארגוני, על בסיס מקצועי, על בסיס סטודנטיאלי. ציינו כאן את תנועות הנוער. סולידריות קהילתית וחברתית שאיננה על בסיס לאומני וחמולתי ושבטי ועדתי.

חברות שיש בהן סולידריות על בסיס שבטי-חמולתי הן יותר אלימות מאחרות. למעשה, הן מעודדות אלימות באופן מוצהר. חברות שיש בהן סולידריות על בסיס לאומני באופן מוצהר או עקיף מלמדות, ואם לא מלמדות לפחות נוטות לתת לגיטימציה לאלימות לסוגיה השונים.

מרכיב שלישי בפרופיל של חברות שיש בהן מעט אלימות הוא שהמדיניות החברתית המוצהרת שלהן היא: אנחנו שואפים לתעסוקה מלאה. כלומר, אלה לא החברות הקפיטליסטיות, אלה לא החברות שאומרות: אין ברירה, חייב להיות אחוז מסוים של אבטלה. אלה חברות ששואפות לתעסוקה מלאה, לגברים ולנשים כאחד, ושוויון ההזדמנויות כמעט מעוגן בחוק, מעוגן בנורמות החברתיות היומיומיות.

לעומת זאת, חברות שיש בהן הכי הרבה אלימות הן חברות שיש בהן יותר אבטלה, יותר עוני, העדפה לקבוצות מסוימות על פני קבוצות אחרות בהעסקה ובתעסוקה, וכולי.

מאפיין רביעי של חברות שיש בהן הכי מעט אלימות לעומת אלה שיש בהן יותר אלימות הוא גמישות חברתית בכל הקשור לגירושין, כדרך לפתרון בעיות שונות בזוגיות בפרט ובמשפחה בכלל. כלומר, גירושין הם דבר לגיטימי. זה לא פירוק משפחה, שמשמעותו הרס. זו פרידה שמשמעותה אולי יציאה ממשבר, שמשמעותה ירידה למען עלייה, שמשמעותה ירידה למען בנייה. לצערי הרב, בהרבה חברות שמרניות, לאומניות, מסורתיות - לגירושין יש סטיגמטה חזקה, הם לא רצויים. הרבה נשים שיוזמות גירושין מנודות, מואשמות בפירוק בית. אם נסתכל על החברות סביבנו, בין שזה בחברה הערבית, בין שזה בחברה הישראלית היהודית - זה שכח מאוד.

מאפיין חמישי של חברות שיש בהן הכי מעט אלימות הוא שהן חברות שלא מדגישות את העליונות הגברית. אהרונישקי אמר: "דרך לי על הצל",

ואז אני אדע איך להחזיר לו. לפני כמה שבועות התפרסם בעיתון הארץ מאמר על איך מחנכים אותנו, בעיקר הגברים, באופן מוצהר "אל תהיה פראייר". צורות החיים בתנאי החיים שאנחנו הגברים גדלים מהם, צורות שמגדלות ומפתחות אצלנו סמרטוטופוביה כזאת, שבשום פנים ואופן לא אתן לאף אחד שירכב עלי ויציק לי וייתן לי את ההרגשה שאני אפס.

רוב מקרי הרצח שקרו בחודשים האחרונים, והיו מקרים רבים ליד מועדוני לילה – היו על רקע של מה שנקרא "פגיעה בכבוד". ועל פי רוב, הכבוד הגברי.

קראתי פירוט של חקירה עם שני גברים שרצחו, אחד את אשתו ואחד את חברתו. בשניהם הביטוי הכי שכיח היה, "פגיעה בכבוד שלי". אחד אמר: פגיעה בכבוד שלי בקהילה. והשני אמר: פגיעה בכבוד שלי בפני החברים שלי. החינוך הזה לגבריות והסילוף של משמעות הגבריות ופירושה ככוחנות וכשתלטנות ודומיננטיות על החלשים, כמובן הנשים והילדים שלנו, הוא חינוך שלהערכת מהווה גורם סיכון רציני ביותר, לא רק לאלימות בתוך המשפחה, ונגד נשים וילדים בפרט, אלא גם בחיי היומיום שלנו. רואים את זה בכל מקום.

אז מיהן החברות שיש בהן הכי הרבה אלימות? הן אנטי-תיזה למאפייני הפרופיל שצינתי. זה לא אומר שאין גורמי סיכון אחרים. אבל אלה הגורמים הכי שכיחים שאנחנו מוצאים בספרות שרוצה לספר לנו איפה יש יותר אלימות.

יש לנו עוד גורמים שרציתי לציין. בעניין גירושין, למשל. חברות שיש בהן הכי הרבה אלימות בכלל, ואלימות במשפחה בפרט, הן חברות שמחנכות לקדושת המשפחה והלאום והעדה יותר מקדושתו של הפרט. קדושת הפרט לא רק מבחינת החיים שלו, מבחינת זכויותיו, בכל תחום, בכל שטח שהוא נמצא בו, הם משניים לעומת קדושתם של המשפחה, של העדה, של הלאום.

נוסף על כך, חברות שיש בהן יותר אלימות הן חברות שיש בהן יותר הדרה, יותר דחייה ויותר גזענות. גזענות כלפי מיעוטים שונים, על בסיס אוריינטציה מינית, על בסיס שייכות אתנית. אני זוכר כשהייתי בארצות הברית, במשך ארבע שנים, מינסוטה, היכן שלמדתי, תמיד כשעשו סקר, היא הייתה המקום שהכי טוב לגדל בו ילדים, כי יש שם הכי מעט אלימות. והם הוגדרו בסקרים כמו החברות שהצגנו כאן: ליברליות, יותר פתוחות, פחות גזעניות כלפי אנשים מעדות שונות, מנטיות מיניות כאלה ואחרות, וכולי.

לעומת זאת, בדרום יש הממדים הכי גבוהים של אלימות בקהילה כתוצאה מהגזענות שלו. יש בו יותר הומופוביה, יש בו יותר הדרה לקבוצות אחרות כמו נשים, עדות, קבוצות אתניות כאלה ואחרות.

מה זה אומר? זה אנטי-תזה למה שאמרתי קודם לגבי סולידריות. חברות שיש בהן יותר הדרה, החברות הממודרות, נוסף על הלחץ, הדחק שמתפתח אצלן לא רק ברמה האישית, הסובייקטיבית, גם ברמה הקהילתית, הן חברות מתוסכלות יותר, חברות שרוצות לנקום יותר. הן חברות ששונאות יותר, הן חברות שלא רוצות להשתלב לא מפני שאינן מעוניינות בכך, אלא מפני שהן לא מאמינות שהרוב שממדר אותן מעוניין בהשתלבותן.

אסיים בהערה. לא במקרה, למשל, אחותי שאלה אותי פעם: נכון, אחי, שיש חוק שמחייב אותנו לדווח על מקרים של פגיעות בילדים והזנחתם? אם אני שומעת שהשכנים מכים? אמרתי לה: כן. אמרה לי: אם כך, כל החברה הערבית צריכה לעמוד בתור בתחנת המשטרה. אבל לא נעשה את זה. אמרתי לה: למה? אז היא נתנה לי הסבר תרבותי: כל מה שאמרת על המשפחה ושלמות המשפחה והשם הטוב של המשפחה, אני לא מאמינה שהשוטרים שם מעוניינים בטובתנו, ואני לא מאמינה שהמשטרה באמת רוצה לפתור את בעיותינו.

כלומר, חוסר האמון הזה בין הרוב למיעוט הוא גורם לחץ. הוא מנבא לחץ נפשי, מנבא דחק אישי וקהילתי, שיכול לנבא אלימות בצורות שונות, כולל אלימות במשפחה, נגד ילדים, נגד קשישים, ובקהילה.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: אין ספק שאחד ממוקדי העניין בנושא האלימות הוא הנוער. הוא מקבל תהודה רחבה מאוד. ביקשנו מעו"ד ברנע, שהוא גם מחנך וגם עוסק בנושא הזה כבר שנים רבות, שקצת יאיר את עינינו, ויוכל אולי לרדת עוד מדרגה אחת למטה, ולפרט קצת מהם בעצם מרכיבי התופעה של האלימות של הנוער. ואולי יותר מכך - אפילו קצת מה צריך לעשות, בקווים כלליים. הרי בסופו של דבר היינו רוצים כולנו, אחרי שנקבל את הממדים, לראות איך משנים או מה אפשר לעשות כדי לשנות, ולא להפוך את זה, כמו שאני אומר לא פעם, לנושא כמו מזג האוויר, שמדברים בו אבל אי-אפשר לעשות בו שום דבר.

עו"ד אריה ברנע: קראתי פעם אחת ועיינתי פעם נוספת כדי לחפש את הצימוקים מבחינתי בחוברת שפרופ' כ"ץ וחבריו כתבו אותה כסיכום של הסקר במחקר שלהם. מצאתי, בין היתר, ש-86% מהציבור שלנו חושבים שמה שנקרא בחוברת "חינוך לאי-אלימות" הוא בעל חשיבות רבה, בעוד ש-14% בלבד חושבים שמערכת החינוך מטפלת בסוגיה הזאת ברמה טובה.

זאת נקודת המוצא, והאמת היא שאני לא עומד כאן כדי להגן באופן קטגורי או סנגורי על מערכת החינוך, אלא כדי לומר את דעתי, שיש בה גם

הזדהות עם אותה מערכת שמשך רוב העשור האחרון הייתי חלק ממנה, ואני מרגיש חלק ממנה, ואני מבין אותה מבפנים.

עם זאת, יש לי גם ביקורת עצמית, ביקורת עלינו כעל חברה וכמערכת חינוכית.

נתחיל בכך, שכאשר אנחנו כחברה מביטים על מערכת החינוך, עלינו לזכור שעומדים בישראל היום בפני פיטורי דברת באופן רשמי 130,000 מורים, ובאופן מעשי - כמה וכמה רבבות יותר מכך. המספר, כנראה, נע בין 150 ל-180 אלף של מי שעוסקים בהוראה בפועל. לא כולם מורים. יש סטודנטים ועוזרים, ממלאי מקום וכיוצא בזה ברשתות חינוך שונות. לא כולם מחזיקים ברישיונות.

וחלק אוטומטי כמעט מן העבודה של המורה בכיתה, בכל חברה אולי, בוודאי בחברה שלנו, בכל זמן אולי, בוודאי היום, זאת תחושת המצוקה. ובמונחי ישראל 2005, מצוקה שקשורה באימת הפיטורין, מצוקה שקשורה בשכר הנמוך בינתיים, מצוקה שקשורה בתחושה שמעמד המורה בחברה ירוד מאוד. כלומר, התגמול של הערכה חברתית גם הוא, בהרגשה הסובייקטיבית הרווחת בקרב ציבור המורים, ירוד ביותר.

יש גם מצוקה שקשורה לגודל הדמוגרפי של הכיתות שלנו. המספרים הממוצעים לא אומרים דבר מפני שהם כוללים כל מיני כיתות גן וכיתות חרדיות וכיוצא בזה, שהן זעירות. הממוצע קצת מטעה. רוב המורים מלמדים בכיתות של 35-40 ילדים. יש אפילו כיתות שמספר ילדיהן עולה על 40, ודאי שיש קבוצות לימוד כאלה. באופן חוקי או לא חוקי.

המצוקה הזו ודאי קשורה להתנהגות הרווחת, הצברית עד אלימה של חלק מסוים מהציבור הצעיר, ולהרגשה שאין פתרונות ואין כלים ואין גיבוי. עם זאת, אני מבקש להזכיר, שכאשר אנחנו פותחים את העיתון ורואים כתבה נוספת בקשר לאלימות הנוער, ראוי שקודם כל נשמיט את ה"א הידיעה. כל ילד, כמו כל מבוגר, והתנהגותו. אלה הילדים שלנו. הם נחמדים מפני שהם ילדים. הם נחמדים מפני שהם שלנו. ויש בהם גם אלימים יותר.

ילד אלים, כשלא מתייחסים למצב הפסיכיאטרי שכרוך בזה במקרים נדירים מסוימים, הוא ילד לא מחונך. והוא אינו מחונך מפני שעדיין לא גמרנו לחנך אותו. זו הסיבה לזה. ואם אין קשר בין כושרנו לחנך את הילד לבין התנהגותו הפסולה היום, אולי אנחנו צריכים לסגור לא את חטיבות הביניים, כפי שדברת מציע, אלא את מערכת החינוך.

הנחת היסוד שלי היא בהחלט הנחה אופטימית, שלפיה, בחלק גדול של המקרים שאינו ניתן לחיזוי, אבל הוא חלק גדול, לפחות בדיעבד, יש לנו אפשרות להשפיע. וההשפעה בוודאי קשורה גם לבעיית האלימות.

אגדיר עיקרון אחד, פשוט עד פשטני. אחר כך אפרט אותו קצת, ואז אחזור לעיקרון הזה מזווית אחרת, זווית מעשית. העיקרון ברמת הכותרת הוא, שההפך מאלימות ילדים הוא ההפך התהליכי, ולא ברגע אחד של נס - הוא חינוך לכבוד האדם. זה נכון בכל זמן. זה נכון בכל מקום. גם אצלנו וגם היום. ואולי בעיקר אצלנו ואולי בעיקר היום.

כאשר מדברים על העבודה החשובה שעושה משטרת ישראל בצד - מדי פעם עם - מערכת החינוך, אני חושב שהדבר הנכון ביותר לומר בהקשר הזה, חוץ מציון שיתוף הפעולה שקיים בשטח, ואני בעד חיזוקו, גם כמנהל במשך קרוב לעשור, שהמשטרה צריכה לטפל באותם מקרים שלגביהם החינוך נכשל. והשאלה שצריכה להישאל היא, איך אנחנו יכולים להתחיל ולהצליח יותר מאשר קודם.

אציין גורמים אחדים שבעיני משפיעים על רמת האלימות של הילדים והנערים. ומול כל גורם אציב כותרת של דרך שבעזרתה, לדעתי, אפשר להתמודד איתו. הגורמים הם בחלקם אוניברסליים ובחלקם ישראליים, לפחות בעוצמתם. בחלקם חיצוניים למערכת החינוך. בחלקם פנימיים, מתרחשים או באים לידי ביטוי בתוך בית הספר עצמו. אבל גם כאשר הגורם הוא חיצוני, בית ספר שחי בתוך הקהילה שלו צריך להגיב להם בעבודה החינוכית שהוא עושה. הגדר היא בעיקר סמלית. הילד בא מחוץ לבית הספר וחוזר אל החברה שמחוץ לבית הספר, וההפרדה היא עניין טכני, זמני ושטחי.

קודם כול, וציין זאת כבר קודמי, אנחנו חיים יותר ממאה שנה בסכסוך דמים. הילדים שלנו, שלא כרוב ילדי העולם, גדלים באווירה של שפיכות דמים. זה כל כך מובן מאליו בשבילנו, שלעתים קרובות איננו אומרים זאת בקול רם. האווירה הזו בהכרח משפיעה על נפש הילדים. אני חושב שאדם, ובוודאי ילד רך בשנים ובנפש, צריך ללקות בנפשו כדי שהאווירה הזאת לא תשפיע עליו.

שנית, אנחנו חיים בחברה מגוונת ביותר, כלומר, רבת מתחים, עם עולים ועם ותיקים, וכל שאר השסעים וההבדלים התרבותיים שקיימים אצלנו, ושפירושם, כאמור, גם מתח.

שלישית, אנחנו חשופים, כמו כל מדינה מערבית אחרת, לכלי תקשורת שהם חופשיים מאוד. בכלי תקשורת, אני מתכוון גם לאינטרנט, לכל אמצעי חדש שמשמש להעברת מסרים. והתקשורת הזו מלאה אלימות לא רק בגלל סכסוך ישראל-ערב, אלא משתי סיבות נוספות: הסיבה האחת היא, שקיימת אלימות משמעותית בחברה הישראלית, וכלי התקשורת משקפים אותה, ממהדורות חדשות ועד לתוכניות אחרות. והסיבה השנייה היא, מכיוון

שהתקשורת פרטית יותר ויותר - אלימות מוכרת. כי אלימות מעניינת. היא דרמטית, היא מסעירה. אלימות בכלל, ואלימות מינית בפרט. והילדים חשופים למסרים האלה. ואין שום דרך שאפשר לחשוב עליה ברצינות, ודאי לא בחברה דמוקרטית, שבעזרתה ניתן יהיה לבטל את החשיפה הזאת.

אנחנו חיים בחברה שבה הפרת חוק נורמטיבית קיימת בתחומי חיים רבים מאוד. נורמטיבית מבחינה חברתית, כמובן, לא מהבחינה המשפטית.

בתוך בתי הספר יש מבנים רבים ביותר, בכל רחבי מדינת ישראל, שהם מוזנחים מבחינה פיזית, של ניקיון ושל סדר ושל מתקנים שמורים, וחדרי השירותים הם דוגמה קלאסית. המשמעות של מתקנים כאלה בשביל הילד, גם כאשר אין הוא אומר זאת לעצמו באופן מילולי, היא אחת משתיים: או שלמבוגרים לא אכפת, ואז הוא מחזיר להם כגמולם לפעמים. או שאכפת להם, אבל הם אינם מסוגלים להתמודד עם התופעה של ונדליזם או הרס או לכלוך מסוג אחר. ואם לא אכפת להם, כי אז כל דאלים גבר.

אנחנו מכירים את התופעה בבתי ספר, וגם היא לא ישראלית במיוחד, אבל אולי בעיקר ישראלית, שיש אזורים בתוך שטח בית הספר שבהם הבריון באמת שולט. המורים מעדיפים שלא להגיע לשם, כדי שבמהלך התורנות בהפסקה כשמורה יאמר לילד: "עזוב אותו", לא יאמר לו הילד: "למה, מי אתה?". בבית ספר גדול הילד לא מכיר את המורה הזו. הוא לא המורה שלו, הוא התורן בהפסקה. והמורה, בפעם הבאה, אולי לא יגיע למקום.

אנחנו יודעים שיש מורים בעולם הגדול, גם בישראל, שבעיניהם הכבוד שהם חייבים לתלמיד צריך להתבטא רק אחרי שהתלמיד מכבד אותם תחילה. הכבוד הוא שכר שהתלמיד הראוי מקבל אותו. בשלב השני.

אנחנו יודעים שיש קשר הדוק בין עוני לבין תסכולים, בוודאי כאשר העוני משתקף גם בהבדל בין מי שמקבל שירותים חינוכיים מבית הספר לבין מי שאיננו מקבל, כי הוא לא יכול לקנות אותם.

אנחנו יודעים שיש הורים אלימים, או הורים התומכים באלימות, שאומרים לילד, אם הוא שוב יאמר לך שמן או רזה, תשבור לו את העצמות. ויש קשר הדוק בין התופעה הזאת לבין ההתנהגות של הילדים. מה שמראה, אגב, שחינוך יכול להצליח.

ואנחנו יודעים שבבית ספר גדול בעיקר מתפתחת תופעת ניכור, שתלמיד במסגרתו אינו חש שייכות, זה לא המוסד שלו. המוסד הזה הוא "שלהם". ומה יקרה בו, בוודאי לרכוש, גם לאנשים, פחות מעניין אותו.

וברמה של כותרות בלבד, מול כל הרשימה הזאת, התגובה הרגשית להתפרצויות של סכסוך ישראל-ערב והעיבוד שלה והטיפול בה צריכים להיות הרבה יותר מאשר היום, בעיני, חלק מחיי החינוך שלנו. הפרשנות של

סכסוך ישראל-ערב באופן של חתירה לשלום, ברמה של מגילת העצמאות, לא של מפלגה מסוימת, צריכה להיות חלק בסיסי מהטיפול החינוכי בסוגיה הזאת.

אנחנו צריכים לקבל עולים חדשים בכל בית ספר ולמצוא את האיזון בין שילוב שלהם בחברה לבין כבוד לתרבות שהם מביאים איתם. ולחנך בתוך בתי הספר בתוכניות ובצורות שונות ליחס של שוויון כלפי המגזרים השונים בחברה.

אנחנו, המנהלים, המורים, צריכים להציב מופת אישי של כיבוד החוק, של קיום החוק, בלי עיגולי פינות. אנחנו צריכים לראות בניקיון של מתקני השירותים, של הקירות שעליהם לא יירשם דבר, ואם נרשם יימחק באותו רגע. צעדים יומיומיים אלה וכיוצא באלה הם חלק מהתפקיד שלנו.

וכאשר בחצר משתוללים חברים צעירים כאלה, כפי שתיארנו, אנחנו צריכים לגשת למקום, והמנהל יעשה זאת תחילה, לא להשאיר שום שטח פנוי מפיקוח של מבוגרים. לנוכחות הפיזית הזו יש משקל אדיר.

אנחנו צריכים לדאוג לזה שהמורה יכבד את התלמידים, ואפילו יגלה כלפיהם חום ואכפתיות, מ-1 בספטמבר ב-8:00 בבוקר, ולא כשכר על התנהגות ראויה, אלא כדוגמה אישית שהוא מציב. בית הספר צריך לדאוג לזה שכל תלמיד יהיה שותף לכל פעולה חינוכית, ולגייס מקורות כספיים כשהמדינה אינה עושה את זה, והיא לא עושה את זה.

יחד עם ההורים צריכים להשתדל להתקדם, ואם לא, אז בלי ההורים, כמדיניות של בית הספר. ואין לוותר על המסרים החינוכיים כלפי הילד, גם כאשר חלק מתוך משפחתו לא שלם איתם.

ודבר אחרון, לגבי הניכור, יש להפעיל מאמץ קבוע בטיפוח תחושת השייכות על ידי כך שהילד, כל ילד, יהיה שותף לפעילות בתוך בית הספר ולמען בית הספר, ויהיה גאה וניתן לו את הסיבות להיות גאה במוסד שלו. זה המענה להרגשה ש"זה לא שייך אלי".

ועוד הערה אחת, שהיא בעצם עיקר העיקרים בניסוח אחר. הזכרנו את דוח דברת. אנחנו מכירים אותו. מקצתנו הצליחו להתגבר על המכשלה הזאת. איך אמר חבר, הוא לא מקנא במי שהדוח נופל לו על הרגל. זה 300 עמודים ומעלה.

בתוך הדוח הזה יש לנו תשובה בנוגע למעמד המורה. הוא האדם שאנחנו סומכים עליו, כדי שבין השאר ימנע אלימות ויטפל במקרי אלימות. והתשובה שהדוח נותן מורכבת ממסלול קידום, מהעלאת שכר, מהשכלה אקדמית וכיוצא בזה, ואני בעד רוב השינויים האלה.

לעומת זאת, אני חושב שזה לא העיקר. העיקר בעיני הוא, שכאשר המורה נכנס לכיתה, כל תלמיד ירגיש שאכפת לו מה קורה איתו. אכפת למורה מה קורה עם התלמיד. והוא ישאל את מי שנראה רע, מה קרה לך, וישוחח איתו אחרי השיעור, יהיה מוכן לעזור לו בטלפון באופן אחראי גם אחרי הצהריים. והוא ייגש לכל מקום שבו מתרחשת קטטה, ויתמודד איתה ויתעקש ולא יוותר. האכפתיות והסמכותיות הם סודות מעמדו של המורה בקרב הילדים, ואחר כך בקרב שאר החברה.

אנחנו מכירים, בוודאי המורים שבקהל מכירים, את ההרגשה הזו של, מה רוצים מחיי? אני המחנך. נשיא המדינה כבר בסדר תמיד? ראש הממשלה בסדר? שרת החינוך בסדר? מנהל המחוז בסדר? כולם בסדר? רק ממני דורשים?! קודם הם!

אכן, ברמה חברתית כללית, באמת קודם הם. אנחנו דורשים מהם יותר, ותחילה. אבל המורה הוא מנהיג. הוא מנהיג של כיתה. מנהיג לא אומר אף פעם: קודם הם. מנהיג צריך לומר תמיד: קודם אני.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: אין ספק שהתקשורת היא אחד הנושאים או אחד המערכים החשובים ביותר בעולם המודרני, וחלקה בביטויים של פשיעה ואלימות הוא גדול. נדמה לי שלא פעם הגדירו אותה כדבק, לא תמיד ברור איזה דבק היא, אבל היא הדבק שהרבה פעמים מחבר בין הדברים, ולפעמים מפריד בין הדברים. פרופ' דפנה למיש, ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת תל אביב, תדבר על הסוגיות של התקשורת.

פרופ' דפנה למיש: עו"ד ברנע הקדים וחסך לי לומר שאני לא צריכה לספר על כך שיש הרבה אלימות בתקשורת. וכשייגמר הערב הזה ותרצו ללכת הביתה וקצת להירגע ולנקות את הראש ולא לחשוב על אלימות, ותתחילו לזפזפ בטלוויזיה, יהיה לכם קשה מאוד למצוא מקום שבו אין אלימות. יש אלימות בכול. בחדשות כמובן, ובדרמות כמובן, ובתוכניות בידור כמובן, ובתוכניות אירוח כמובן, ובערוץ הכנסת כמובן, ובפרסומות – הרבה מאוד אלימות. זה אחד הנושאים שאני באופן אישי עוסקת בו הרבה מאוד. אחד הדברים המעניינים בפרסומות שלנו זה השילוב המרובה של מוטיבים של אלימות בניסיון לשכנע אנשים לקנות. אפילו כשהתבוננתי אתמול בתוכנית "דוגמניות", תוכנית ריאליטי של תחרות של נערות צעירות שחלום חייהן זה להיות דוגמניות ולא להכשיר את שדה הבייסבול, שהיה החלום הקודם, ראיתי שם הרבה מאוד אלימות. החפצה של גוף האישה, בוטות

לשונית, השפלה מתמדת, הסתה של הבנות זו בזו, כאילו אין דבר טוב יותר מאשר שתי נערות צעירות ששולפות ציפורניים אחת נגד השנייה.

כלומר, אי אפשר לברוח. בכל הז'אנרים, בכל התוכניות, בכל הסוגים אנחנו רואים הרבה מאוד אלימות. והתחיל קודמי לומר למה, איזה הסברים יכולים להיות. כמובן, יש ההסבר שהתקשורת משקפת את המציאות, ויש אלימות במציאות. ואנחנו רואים את זה. זה ברור מאליו. וכמובן, גם ההסבר שזה רייטינג, זה מעורר תשומת לב, זה מעלה לנו את האדרנלין בדם, ובין שנרצה ובין שלא נרצה, כל מה שעוסק באלימות וכל מה שעוסק במין מושך את תשומת לבנו, ואנחנו צופים ונמשכים. גם זה נכון.

ונכונה גם הטענה שאלימות היא דרך מצוינת להניע עלילה. היא נוחה מאוד לצילום, היא קונפליקטואלית, היא מרתקת, היא פותרת בעיות נורא בקלות. לא צריך להתחיל לבנות איזה משא ומתן לשלום בטלוויזיה, זה הרי ייקח, כמו שאנחנו יודעים, כמה עשרות שנים. להראות רצח, להראות משהו שלילי, משהו אלים - זה יכול להיעשות מיד ומהר ובאופן חד-משמעי וברור.

כל אלה הסברים טובים מדוע יש אלימות. אבל השאלה שמעניינת אותנו כאן, כמובן, היא מה המשמעות של זה. זאת אומרת, מה ההשלכות ותרשו לי לגייס את ברכט דווקא לדיון הזה, הוא אמר פעם על אמנות, שהאמנות היא לא רק ראי לשיקוף המציאות, היא גם אזמל או פטיש כדי לעצב אותה. והוא התכוון, אני מניחה, באופן חיובי. אנחנו, בחקר התקשורת, אומרים אותו הדבר לגבי התקשורת - שהתקשורת אינה רק משקפת מציאות אלא בה בעת גם מעצבת אותה, בדרך שבה היא משקפת אותה. כאשר חושבים על הדרך שבה האלימות מיוצגת בתקשורת, כלומר לא רק כמותית ולא רק הסוגים שלה, ולא רק זה שהיא בכל הז'אנרים, בכל הכיוונים ושאי-אפשר להתחמק ממנה, אלא גם באיזו דרך היא מעוצבת, באיזה אזמל משתמשים בשביל להציג אותה.

בבדיקה של תכנים שונים של אלימות, בכל מיני תוכניות ובכל מיני אמצעי תקשורת, נמצאו כל מיני מוטיבים. ורואים כמה מוטיבים שחוזרים על עצמם. למשל, אחד הדברים המעניינים באלימות בתקשורת הבדיונית, בדרמות וכן הלאה, לא בחדשות, הוא שהפושעים, בדרך כלל, אינם נענשים על מעשיהם. זאת תופעה מעניינת מאוד, בניגוד אולי למה שהיינו חושבים. הקורבן, הסבל שלו, הנזק שלו, בדרך כלל, נראה. יש האדרה, גלוריפיקציה של האלימות. הטובים הם אלימים. הרבה מאוד הומור מיוחס לאלימות. הרבה מאוד תחושה שאלימות היא הפתרון הלגיטימי היחיד האפשרי, כולם משתמשים בו, זו הדרך לפתור בעיות.

כלומר, רבים מהמוטיבים שעוסקים באלימות, מחזקים את מסר האלימות, נותנים לו לגיטימציה, מאדירים אותו כערך, כפתרון לגיטימי בחברה שלנו.

כיוון שהוזכר פה הנושא של נשים, הרי שבנושא של אלימות באופן מובהק יש הבחנה בין נשים לגברים, לפחות מבחינה חברתית. ואתחיל בקצרה בסיקור האלימות כלפי נשים בתחומי החדשות. אנחנו מציינים את התקשורת לשבח על כך שהעלתה את הנושא הזה לסדר היום הציבורי ושהיא מטפלת בו. אבל יש פה גם חרב פיפיות. כי הדרך שבה התקשורת מטפלת באלימות כלפי נשים, ממשיכה, במובנים רבים, לקבע את האלימות כמצב טבעי ונורמלי של יחסים בין גברים לנשים.

לדוגמה, אחד הדברים שאנחנו רואים זה עיסוק מרובה ביצר המציצנות הטבעי שלנו ובקישור של אלימות נגד נשים עם מיניות, כאילו אונס הוא פעולה של מין, של חוסר שליטה מינית, ולא פעולה של אלימות ושל הבדלי כוח. זו הבחנה גדולה מאוד. הטרדה מינית איננה אקט של מיניות או של פלרטוט, היא אקט של אלימות. וכן הלאה. זאת אומרת, יש בלבול מושגים רב.

היבט נוסף שבולט מאוד בסיקור הזה הוא העובדה שהאלימות מוצגת כבעיה אישית של בני זוג, של אישה שבחרה את הגבר הלא נכון, או הסתובבה במקום הלא נכון, או לבשה את הבגד הלא נכון. היא אינה מוצגת כסוגיה מבנית-חברתית, שמעידה על יחסי כוח בחברה, שמעידה על מערכות יחסים וכולי.

גם שיקוף של אלימות, גם סיקור על מעשה אונס יכול להיעשות בדרכים שונות. והוא נעשה בדרכים, נכון לעכשיו, על פי הביקורת שלנו, שנותנות לגיטימציה ומחזקות את המצב הקיים, במקום לערער עליו ובמקום לעורר אותנו לביקורת ולזעם.

מה כל זה אומר? מה העובדה שהתקשורת אינה רק משקפת אלא גם מייצגת, מה זה אומר על המשמעות ועל ההשלכות שיש לאלימות הזאת? המחקר בתחום התקשורת מבחין, לפחות, בשלוש רמות או בשלושה ממדים של שאלות שאנחנו שואלים לגבי התפקיד שיש לתקשורת בעיצוב המציאות שלנו. וזה בוודאי נכון, ובמיוחד נכון במחקר לגבי ילדים ונוער, כמו שעו"ד ברנע הזכיר לפני.

ברמה הראשונה אנחנו שואלים, האם מידה החשיפה הזאת להתנהגות אלימה בתקשורת מלמדת אותנו התנהגויות שאנחנו מחקים אותן? התשובה לזה היא, כמובן, כן. כמו שאנחנו לומדים לקנות מוצרים מהתקשורת, כמו שאנחנו לומדים לחגור חגורת בטיחות במכונית, וכמו שאנחנו יודעים לתרום

ב"יומטוב", אנחנו גם לומדים התנהגויות שליליות. באותה מידה שאנחנו לומדים חיוב, אנחנו לומדים שלילה. בוודאי אם אנחנו ילדים ובני נוער. ויש לכך הרבה מאוד עדויות.

אבל העניין של למידה ספציפית נראה לנו, לפחות כחוקרים, פחות מעניין וגם פחות רלוונטי. הטיעון הוא גם שמי שנוטה לחקות התנהגות אלימה, יש להניח שהיו לו גם נטיות אלימות קודם לכן, או שהתקשורת רק היוותה כאן זרז או מעין קש ששבר את גב הגמל. והשאלה, על אותו מישהו שרצח בעקבות הסרט "רוצחים מלידה" או אנס בעקבות "התפוז המכני", שבזמנו הביאו כדוגמה, אם הוא מישהו שהיו לו בעיות ויש לו עדיין בעיות, בלי קשר לתקשורת - אנחנו מסיטים אותה לרגע הצדה, לצורך הדיון.

אבל שתי השאלות היותר מעניינות לענייני כחוקרת תקשורת הן: באיזו מידה יש לחשיפה לאורך זמן לאלימות בתקשורת השפעה מצטברת על ההתנהגות שלנו? זאת אומרת, האם יש קשר בין שתי התופעות האלה. ונושא זה נחקר יותר מכל נושא אחר בחקר התקשורת, אם אינני טועה. נעשו אלפי מחקרים, בשיטות מחקר שונות, בארצות שונות, בסוגים שונים של אוכלוסיות.

ואם הייתי צריכה להגיד את השורה התחתונה ולעשות עוול, כי הנושא מורכב מאוד, אומר שממצאים, נכון להיום, טוענים שיש קשר בין שתי התופעות. כלומר, שחשיפה מצטברת, להרבה מאוד אלימות בתקשורת, לאורך זמן, כרוכה בהתנהגות אלימה בחיי היומיום. ואינני מדברת על מי שהופך להיות אנס ורוצח ושוודד, אלא על ההתנהגות האלימה שנתפסת בחברה שלנו כדי נורמטיבית.

אבל אני רוצה גם לסייג את דברי. העובדה שמראים במחקרים קשר בין שתי התופעות איננה מסבירה לנו עדיין מה הסיבה ומה התוצאה. מה גרם למה. האם נטיות אלימות מלכתחילה מובילות אותי להיחשף ליותר אלימות בתקשורת, להימשך ליותר אלימות בתקשורת, וכתוצאה מזה גם אולי להפנים את המסרים שלה יותר? או האם זה הפוך - העובדה שאני נחשף או נחשפת להרבה מאוד אלימות בתקשורת מובילה אותי גם להתנהגות יותר אלימה. וכמובן, קיימת אפשרות אחרת, שלישית, שמהו אחר מתקשר גם להרבה מאוד צפייה באלימות בתקשורת וגם להרבה מאוד התנהגות אלימה. לדוגמה, מישהו שיש לו בעיות במשפחה, או מישהו שהוא עולה חדש ומנוכר לסביבתו, או מישהו שהוא חבר בקבוצת מיעוט והוא מרגיש שהוא סובל מאפליה, או שיש לו קשיי למידה, וכן הלאה.

המחקר, נכון להיום לפחות, בדרך שאני קוראת אותו, מראה בוודאות שמי שיש להם נטייה קודמת לאלימות הם חשופים יותר לאלימות בתקשורת

והם גם מחזקים את עמדותיהם. על זה אין לנו ויכוח. אני חושבת שאפילו המשדרים יש להם מספיק סימוכין בשביל לטעון שיש לזה הרבה מאוד עדויות.

אבל מעבר לזה יש גם מספיק עדויות כדי לטעון, שבמצבים מסוימים גם אצל ילדים ובני נוער - הדבר בעיקר נחקר על בני נוער - אשר אין להם נטיות מתועדות לאלימות מראש, חשיפה לאורך זמן לאלימות מגבירה את רמת האלימות שלהם.

וגם האופציה השלישית, שסיבות שונות לחלוטין, לא רלוונטיות לא לחשיפה לתקשורת ולא לאלימות, קשורות יחד בתוך המערבולת הזאת. אם כך, אם אנחנו פילוסופים או אינטלקטואלים ומחפשים מה הביצה ומה התרנגולת, אז נמשיך ונדון, וממשיכים ודנים. אבל אם אנחנו מדברים פה על שינוי חברתי ועל הדאגה לאלימות בחברה, ברור לנו ששלוש התופעות האלה קשורות זו בזו. יש לנו גם ביצה וגם תרנגולת. זה ברור. ומה קדם למה, הביצה או התרנגולת, פחות מעניין.

זו הייתה הרמה השנייה. רמה שלישית של הדיון היא, כמובן, באיזו מידה התקשורת תורמת לא רק להתנהגות שלנו אלא גם לתפיסת העולם. ובעיניי זו השאלה המרתקת, החשובה, המשמעותית והבעייתית ביותר. זאת אומרת, באיזו מידה אנחנו מפנימים עקב חשיפה לאורך זמן לאלימות בתקשורת את אותם ערכים שנדונו כאן: קהות חושים כלפי סבלו של הזולת; תחושה שהעולם כולו הוא עולם אלים וכל דאלים גבר, וזו הדרך היחידה להתמודד עם בעיות; תחושה שאין פתרון, תחושה של ייאוש, שזה המצב וככה זה, זה גזר דין משמים; תחושה שאלימות היא דרך לגיטימית לפתור בעיות, וכן הלאה. כלומר, התפיסה הערכית שחשיפה לאורך זמן לתקשורת האלימה מפתחת בנו, מעצבת בנו, מטפחת בנו.

במובן הזה, השורה התחתונה היא: האם התקשורת אשמה באלימות בחברה? לא. ודאי שלא. האם התקשורת שותפה, תורמת, מחזקת תהליכים של אלימות בחברה? בעיני, בוודאי שכן.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: אני מתנצל שעלינו לקצר. כל אחד מהנושאים ראוי, כמובן, להתייחסות הרבה יותר רחבה. אבל אנחנו בתחילת הדרך ולא בסופה. אני מניח שנביא לידי ביטוי חלק גדול, אם לא את כל הדברים שנאמרו, שנאמרים ושיאמרו בהמשך.

אחד מן השותפים המרכזיים, לפחות בתפיסה הבסיסית של קול האזרח לטיפול באלימות זה בית המשפט. בית המשפט, שבדרך כלל מטפל בנקודת הקצה שבה נכשלו מערכות אחרות, והבעיה הונחה אז לפתחו. וגם - בית

המשפט שאולי תופס את עצמו לא רק כמרתיע, אולי גם כמחנך, אולי גם כמנחה להמשך. ולא בכדי אנחנו ממקדים פעמים רבות את תשומת הלב, ולפעמים את האצבע המאשימה, בבתי המשפט. ונדמה לי שכולנו רואים, בסופו של דבר, את בית המשפט כמחסום אחרון, שאם גם הוא נפרץ, ואם גם הוא בעינינו לא מתקיים כפי שאנחנו תופסים שהוא צריך, אז בעצם אין כבר מי שיגן עלינו, אין מי שישמור עלינו, אין מי שיעשה את העבודה.

שופט בית המשפט המחוזי בחיפה, רון שפירא, שבשנותיו הקצרות הספיק להגיע לרמה של בית משפט מחוזי, הוא גם מרצה באוניברסיטה, והוא ידבר קצת על הדברים שנראים משם, שלא תמיד נראים מכאן.

השופט רון שפירא: בתי המשפט אכן נתפסים כנקודת קצה. למעשה, הם נקודת קצה וגם נקודת התחלה, מכיוון שכל פסק דין אולי מסיים איזושהי פרשה, אבל הוא גם קובע איזושהי נורמה וקובע את המדיניות אולי לעתיד של גורמי אכיפת החוק.

אפתח בהתייחסות לכמה מהנתונים הסטטיסטיים. אנחנו מכירים היטב מבית המשפט את הנתונים של העלייה ברמת האלימות בחברה. בבית המשפט המחוזי שבו אני מכהן אנחנו ראינו בין השנים '99 ל-2002, וזה התמיד ל-2004, עלייה של כ-40% בכמות התיקים שמגיעים אלינו. וצריך להבין שבית המשפט המחוזי עוסק בעיקר בפשיעה החמורה ביותר, ויש עלייה, כמובן, הרבה יותר גדולה בתיקי בית משפט שלום, שלשם מגיעה הפשיעה שאנחנו קוראים לה הפשיעה ברמה של פשיעת הרחוב. אני מכיר את הנתונים מחיפה, ואני מניח שהם זהים גם בבתי משפט אחרים בארץ.

אינני בטוח שבכל תחומי האלימות אכן יש עלייה בכמות האלימות. נדמה לי שיש תחומים שבהם לא מדובר על עלייה באלימות בכמות המקרים, אלא על עלייה בכמות המקרים שנחשפים. ואני מתכוון במיוחד לאותם מקרים של אלימות במשפחה ושל עבריינות מין. נדמה לי ששם אין שינוי בסיסי בממדי התופעה החברתית של עצם קיום המעשים. אך יש שינוי בכך שאנשים מוכנים להתלונן.

ועלי לציין שיש כאן גם תרומה של בית המשפט לעניין הזה. מי שעוקב אחר רמת הענישה בשנים האחרונות יודע שבעיקר בעברות מין ובעברות אלימות במשפחה הייתה עלייה דרמטית מאוד ברמת הענישה. אני מוכרח להודות בגאווה שבית המשפט בחיפה הוביל את הקו הזה, אבל הוא גם אומץ על ידי בית המשפט העליון. ואנחנו ראינו שכתוצאה מפסקי דין מחמירים, מוגשות גם אחר כך תלונות של, כפי הנראה, קורבנות, שקודם פחדו להתלונן.

עם זאת, שכשאנחנו אומרים עלייה בכמות האלימות בחברה, אי-אפשר להתייחס רק לעלייה מספרית. הבעיה הגדולה שאנחנו עדים לה היא העלייה בסוג האלימות ובסוג הפשיעה, וכוונתי בעיקר לפשיעה המאורגנת, שזה דבר שמחייב התייחסות מערכתית שונה של כל גורמי אכיפת החוק, לרבות של בית המשפט, לטיפול בבעיות האלה. לא מדובר על תופעות של אלימות כמו אלימות מקרית כזאת או אחרת בבית ספר, או בכל מקום אחר, מבלי להפחית בחומרת אותם מעשים.

התהליך שאנחנו רואים בפסיקה וכתופעה שהיא בעייתית מאוד הוא בעצם פועל יוצא של העלייה הכמותית במקרים. בית המשפט העליון מנחה את בתי המשפט - ואצלנו, בית המשפט העליון הוא הקובע, בסופו של דבר, את המדיניות - להחמיר בענישה. בית המשפט העליון חוזר במספר רב של פסקי דין על כך, שהעונש המרבי שבחוק צריך להיות נקודת המוצא שאליה יש להתייחס ולא נקודת הסיום. הדבר הזה בא לידי ביטוי בפסקי דין בעברות מין, בעברות אלימות, בתאונות דרכים ובעוד הרבה דברים.

אנחנו גם רואים את השינוי שבתי המשפט עברו מבחינת מה שאנחנו קוראים חוק יסוד כבוד האדם וחירותו. אם לפני עשור, כשחוק יסוד כבוד האדם וחירותו התקבל, הפרשנות הבסיסית שלו הייתה זכויות הנאשם, נדמה לי שהיום הוא נתפס יותר ויותר בתפיסה של פרשנות חוקתית של מה שנקרא "זכויות נפגע עברה" וזכויות החברה בכלל.

במילים אחרות, זכות היסוד הבסיסית שלנו היא הזכות שיהיה לנו משעמם. שפשוט נלך בבוקר לעבוד, נחזור הביתה, ולא יקרה לנו כלום. זו זכות יסוד חשובה מאוד. חשובה לא פחות מכל זכות יסוד אחרת.

עם זאת, פיתוח הפסיקה של בתי המשפט חייב להיות הדרגתי מאוד. אנחנו כשופטים לא יכולים להיגרר אחרי פופוליזם. אנחנו לא יכולים להיגרר אחרי לחצים של שדולות כאלה ואחרות. ואי-אפשר לעשות שינויים במכה אחת. כל שינוי בתהליך של פרשנות, של קביעת מדיניות, צריך להיעשות בהדרגה.

הבעייתיות אל מול המדיניות המוצהרת היא, כמובן, ההשפעה של העומסים. מי שיעקוב אחר הפסיקה, אגב, של בתי המשפט, ובעיקר של בתי משפט השלום, ששם מתרכזת עיקר המסה הגדולה של פשיעת הרחוב - רוב תיקי האלימות הפשוטים שאנחנו מכירים: מכות, חבלות לא חמורות באופן מיוחד, פריצות וכדומה - יראה שבדרך כלל, העונש הממוצע הוא בערך 15% מהעונש המרבי. וכמובן, יכולה להישאל השאלה: למה?

איני מכיר מחקר שעסק בזה, אבל להערכתי, מהניסיון, הדבר הזה הוא פונקציה של העומסים. שופט שלום קובע ביום דיונים בערך 100 תיקים

שמובאים בפניו. התובע המשטרתי שמגיע לאולם שלו, הסנגורים, ובעיקר הנאשמים המקצועיים, יודעים, שאם לא יהיו הסדרי תיאום ב-90% מהתיקים האלה, התיקים יידחו לשנים כי המערכת אינה מסוגלת להתמודד עם העומסים. כפועל יוצא מכך נגמרים, למעשה, רוב התיקים בהסדרי תיאום, שהם לא הסדרים פורמליים, אבל התובע המשטרתי פוגש את הנאשם בחוץ ואומר לו: תשמע, אם תודה, אני אבקש עונש נמוך. הם נכנסים לאולם, וכך זה נגמר. ואנחנו מגיעים לתוצאה שאיננה תוצאה טובה, היא תוצאה של ענישה נמוכה. אבל היא פונקציה ופועל יוצא של העומסים, ואי-אפשר להתעלם מכך.

וכדי להמחיש לכם את העומסים, אני רוצה להזכיר שני אירועים פליליים, לאו דווקא החשובים ביותר, אבל שהוזכרו בחדשות באחרונה. ודיברנו פה על תקשורת. אני בבוקר בודק דבר ראשון את Ynet ואני רואה את ארבעת התיקים הבאים שיגיעו אלי מחר. ואני עוסק במחוזי, זאת אומרת אני בעיקר עוסק ברצח, אונס ודברים חמורים. אבל זו בערך התדירות היומית.

שימו לב לשני דברים שעוד לא מדברים עליהם. אחד, ולכאורה והוא לא קשור בכלל לאלימות, פרשת הלבנת ההון בבנק הפועלים. זה נשמע כמשהו שלא שייך לאלימות. הלבנת הון זה הדבר שמניע את הסחר בנשאים, סחר בסמים והימורים ועוד עניינים אחרים של פשיעה מאורגנת. מה שראיתם שם בטלוויזיה, כל השוטרים שיוצאים עם הארגזים האלה, זה יוביל לכמה כתבי אישום, אני לא יודע כמה.

על פי החוק שלנו, בגלל כל מיני בעיות משפטיות, כל נאשם יצטרך להישפט בפני שופט או הרכב אחר. ראיתי בטלוויזיה את כמות הארגזים שיצאו משם, ושמחתי שזה בתל אביב. ואני יודע בוודאות שזה הולך לשעבד סדר גודל של שישה ואולי יותר שופטים, שיעסקו רק בזה במשך שנתיים רצופות של עבודה, מבחינת כמות ימי עבודה. ומכיוון שהם עוסקים בעוד אלף תיקים אחרים, זה יימשך על פני שש שנים, שייגררו וישפיעו על העבודה, ובסופו של דבר - על הענישה. כלומר, יש לנו בעיה.

האירוע השני - ראיתי אתמול כתבה על כך שחדרה הפכה להיות עיר אלימה, והזכירו שם את הניסיון לירי לאו על אולם שמחות, שהסתיים בתאונת דרכים והסתיים בכך שאחד העבריינים החשודים בעניין נדקר בבית מעצר לפני יומיים. צריך להבין שמה ששמעתם במהדורת חדשות קצרה זה, שני הרכבים שיושבים שלושה שופטים, ועוד שני שופטים שיושבים דן יחיד, בתיקים שבכל אחד מהם יש בערך 50 עדים, עם בעיות מורכבות מאוד, וזה

פשע מאורגן. זאת לא פשיעה רגילה. והדבר הזה סותם את בתי המשפט. וצריכים להיות ערים לזה.

ומי שלא מטפל בדברים האלה, ולא מטפל בראייה המערכתית, בסופו של דבר גם לא יוכל לטפל באלימות.

כשנכנסתי לפה, לאולם, פגשה אותי גברת מבית הספר שלך, של יוסי, ואמרה לי חד וחלק: אתה אשם. אני לא חושב שמערכת המשפט היא האשמה, אבל היא בוודאי אחד הגורמים האחראיים. אגב, אומרים לי את זה הרבה. אני מציג לכם את הנתונים כדי שתדעו שהמערכת לא אשמה, אבל יש לה בהחלט מקום מרכזי מאוד באחריות. אבל אי-אפשר יהיה לממש את האחריות הזאת בלי לקבל את הכלים ובלי לקבל, למעשה, תמיכה, שהיום לא מקבלים.

היום הטיפול בבעיות מערכת המשפט נעשה אך ורק באמצעות פנייה לפופוליזם תקשורתי, משובים למיניהם, בולדוזרים למיניהם, אבל בלי לטפל בבעיית התשתית של העומס. ובלי הטיפול הזה, כפי הנראה, לא יהיו שינויים מהותיים.

והדבר האחרון שאני רוצה לומר: לא נולדתי משפטן. כמו שלמה אני באתי מקיבוץ, מדגניה. ואני שמח שאני לא היחיד באולם הזה שבא מקיבוץ, ולא יחידי באולם הזה אפילו שבא מדגניה. ואחד הדברים שלימדו אותי כשהייתי ילד זה שככל שבגדי העבודה שלך נקיים יותר, סימן שאתה עוסק בחומר יותר מלוכלך. ובזווית שאני נמצא אני אכן רואה זאת, ולצערי, אם לא נטפל בצורה מערכתית בכל הנושא הזה, מה שאנחנו קוראים "לכלוך", יסתום לנו את כל הנוף.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: הדובר האחרון שרצינו להביא לפני הסיכום, הוא אבי תפילין, עובד סוציאלי. השתדלנו במפגש הזה לא להתמקד בנושא ספציפי מכיוון שאפשר היה כמובן להביא פה קשת רחבה מאוד של דברים. אבל נדמה לי שהתחום הזה, שהוא כל כך מרכזי בטיפול בחינוך, במניעה, בהיערכות בתחום הזה, הוא חשוב מכדי שלא נבטא אותו כאן.

מר אבי תפילין: אני גדלתי באופקים. ואופקים הובילה בשנות השבעים באחוז העבריינות בארץ. והייתי ילד מאוד טוב, הייתי "ילד טוב אופקים", ולכן גם חטפתי המון מכות. בבית הספר, ובכיתה. ועובדה, הם צדקו, הם טענו שאני "לפלף", ולכן הפכתי להיות עובד סוציאלי, אז יש משהו בטענה שלהם. לפני שש-שבע שנים, ביחד עם בני, החלטנו לעשות מעשה והקמנו מרכז פרטי שמטפל בבעיות של אלימות, אלימות במשפחה.

אנחנו עובדים עם גברים אלימים, אנחנו עובדים עם נשים שהן קורבנות אלימות, עם ילדים שהם עדים לאלימות, הן במשפחה והן מחוצה לה. לאחרונה המרכז שלנו מרבה לעסוק בכל מה שקשור להערכה של מסוכנות של אנשים אלימים, למול בתי המשפט. ולאחרונה, לצערי הרב, ולשמחתי, אנחנו גם מקבלים נערים רבים עם בעיות של אלימות לטיפול, המון נערים שהיו ועודם על סף של ביצוע מעשים קיצוניים מאוד.

מלכתחילה שמנו לעצמנו למטרה לטפל באלימות במרחבים הגדולים ביותר שלה, ולכן הגדרת האלימות שעל פיה אנחנו עובדים היא הגדרה כל כך רחבה, שכולנו נכנסים בתוכה. לכולנו יש, באופן טבעי, נטייה להתנהגות תוקפנית ולהתנהגות אלימה. לעתים זו התנהגות מותאמת למצב, לסיטואציה מסוימת, לשלב התפתחותי, ולעתים היא לא מתואמת. זאת אומרת, לגבינו התנהגות אלימה היא לא התנהגות בלתי טבעית או בלתי אנושית, היא התנהגות אנושית לחלוטין. צריך לבחון ולבדוק ולראות כיצד היא באה לידי ביטוי, היכן והאם זה מותאם או לא מותאם.

אם אראה מישהו שתוקף קשישה ברחוב, ואני אפעיל כוח על מנת להשתלט עליו, יש סיכוי שאני אקבל צל"ש. אם אני אתקוף את הקשישה ברחוב, יש סיכוי שאני איאסר ואעמוד לדין. בשני המקרים, הפעלתי כוח. אלימות מבחינת ההגדרה שלנו היא הפעלה בלתי חוקית, בלתי מוצדקת ומיותרת של כוח או איום בהפעלתו.

בתחושה שלי, החברה הישראלית נמצאת ממש על עברי פי פחת בכל מה שקשור לתופעת האלימות. ואני יודע שאני רואה אנשים אלימים ואת קורבנותיהם יומיום, אני אולי לא ממש אובייקטיבי, אבל אני גם מסתובב מעט בארץ, עובד עם צוותים רבים, וזו תופעה שהולכת וגדלה.

ומכיוון שאנחנו עוסקים בתופעה רחבה, אני רוצה לדבר על מה שנקרא "שדה של טרור", "שדה של אלימות" ולא אלימות דווקא.

החברה הישראלית חיה היום בתחושה של יד מונפת. כלומר, אנחנו חיים בסביבה ובאווירה - וזה בא היטב לידי ביטוי במחקר, כפי שלפחות אני הבנתי אותו - שבה המתח, החשש, הפחד הפך להיות משהו שנמצא כמעט בכל תחומי החיים. בכביש, בבית, עם המשפחה, בבית הספר. התחושה הזאת של היד המונפת, התחושה של המתח הזה, רק הולכת וגדלה, הולכת ומתעצמת.

ולצערי הרב, הציבור אדיש לחלוטין. עדות לכך היא כמות המשתתפים בערב הזה. אם היה מגיע לאוניברסיטה כוכב רוק, הייתם צריכים שלושה אולמות בערך כמו האולם שעזבנו. אם היה מגיע לכאן אחד מכוכבי הטלוויזיה, ההיענות הייתה אדירה. הציבור, אנחנו, מפחדים מאלימות,

חוששים מאלימות, אנחנו לא מוכנים להכיר בה ולא מוכנים לקחת אחריות מלאה. הציבור ככלל חושש להתעסק בתופעה הזו, הוא מפעיל מנגנונים רבים של השלכה ושל הדחקה, של ייחוס התופעה הזו לסקטורים מסוימים, לקבוצות מסוימות באוכלוסייה, לחלקים מסוימים. לא רק שהאלימות לא מביאה רייטינג בהיבטים הללו, היא גם מפחידה מאוד, וזה מזמין כל הזמן בדיקה אישית שלנו, עם האלימות שלנו ועם הקורבנות שלנו.

לא אכנס לממדים החברתיים. אני רוצה לדבר על דבר זניח מאוד ופעוט שקוראים לו משפחה. ואני רוצה להזכיר כמה דברים שקשורים לאלימות במשפחה. ואני מזמין אתכם לגזור כאוות נפשכם ולקחת מזה ולהשליך לכל מה שאתם רוצים, בממד האזורי, בממד החברתי, ובממד המדיני.

אלימות קשורה למעורבות רגשית גבוהה. זה ברור כשמדובר באלימות במשפחה, וזה נשמע מוזר מאוד כשמדובר, למשל, על אלימות בכביש. כשאני מדבר על מעורבות רגשית גבוהה, אינני מתכוון לקרבה רגשית גבוהה. אני מדבר על מעורבות רגשית גבוהה במובן שבו האדם האלים חווה את האדם שעומד למולו כנמצא על כפתור, כנמצא אחראי על וסת של ה-well-being הפנימי שלו.

ואתן לכם את הדוגמאות הפשוטות ביותר, דווקא מעבודה עם נערים שמגיעים אלי לטיפול משום שהם, למשל דקרו מישהו. שמענו על המקרה הנורא שהתרחש בקניון בבת ים, כאשר בחור צעיר נרצח משום שהוא העיר למישהו שהוא איבד שטר של 100 שקלים.

למעט סוגים של אלימות פונקציונלית, שהיא אלימות קרה ומחושבת, ברוב המקרים שבהם מדובר על אלימות בתחום הזה, הנערים כשיושבים ומדברים איתם - והם לא מפלצות, הם ילדים אבודים - מתארים שיווי משקל פנימי כה רעוע וכה דל וריקנות כה גדולה, שכל התערבות מן החוץ שאינה בשליטתם מערערת אותו.

כלומר, כשמישהו מתבונן בו זה יכול לערער את שיווי המשקל העדין שלו. התבוננות בבת הזוג שלו, כמובן, שעלולה לערער את שיווי המשקל העדין הזה. גם כשמעירים לו משהו, זה מערער את שיווי המשקל העדין. בדברי על מעורבות רגשית גבוהה אני מתכוון בדיוק לעניין הזה, לתפיסת הזולת כהכרחי, כמעט כתלות של חיים ומוות לקיומי.

קשה לנו לתפוס את זה, כי אנחנו אנשים דיפרנציאליים, אנחנו מנהלים חיים עצמאיים, אנחנו נפרדים רגשית. אבל לאנשים אלימים אין את היכולת הזאת. אנשים אלימים נמצאים במקום שבו הזולת הופך להיות תנאי לקיומם. לא במקרה גברים אלימים רוצחים ומתאבדים לאחר מכן. הם

רוצחים מכיוון שהם לא יכולים לחיות ללא בת הזוג והם חשים שיש איום. והם מתאבדים מכיוון שהם רצחו את הסיבה לקיומם. התלות הזאת קיימת בכל מקום, להערכתך, שבו יש אלימות. אפילו בכביש. אפילו במקום שבו לחלוטין אנחנו לא מכירים זה את זה.

התלות הזאת של חיים ומוות קשורה, כמובן, לרמת נפרדות. תגזרו את זה לכל הממדים שאתם רוצים לגזור. מקום שבו הנפרדות איננה, או מקום שבו הנפרדות מועטה או פחותה, הוא מקום מועד לאלימות. כפי שמקום שבו אין שוויון בין גברים לבין נשים הוא מקום מועד לאלימות. כלומר, רמת האלימות היא ביחס הפוך לרמת הדיפרנציאציה.

אנשים, או לחילופין, חברות נבדלות, מופרדות, עם גבולות ברורים, יהיו פחות עסוקות באלימות זו כלפי זו, או בדיכוי או בכיבוש או בטרור. מקומות שבהם הזולת נתפס כתנאי הכרחי לקיומי, מקומות שבהם יש סימביוזה, אנחנו נמצא בהם אלימות. מקומות שבהם הגבולות לא ברורים: ראשית, הגבולות שלי פנימה; שנית, הגבולות של הזולת והבנה בכלל שיש לזולת גבול - הם מקומות שמזמנים אלימות.

ובודאי וודאי שמשפחה עושה את זה. ושאלתי קודם את מחמד אם הוא מסכים איתי שמשפחה היא יצרנית האלימות מספר אחת בעולם, והוא אמר: כן. כי משפחה היא יצרנית מספר אחת של אלימות בעולם ושל אנשים אלימים בעולם.

אז בראש ובראשונה אלימות קשורה למעורבות רגשית ולחוסר בנפרדות רגשית.

הדבר השני קשור לקרבה. ואפשר שוב להרחיב ולדבר על זה כמה וכמה ימים. על הקרבה המעושה והמדומה והפסידו-קרבה של החברה הישראלית, ועל הסולידריות, ועם תחת מצור, ואפשר להרחיק עד למאורעות השואה. אפשר לעשות שם עבודה סוציולוגית רחבה מאוד. אני רוצה לקחת את השורה התחתונה: מקומות שבהם שורה קרבה לא בטוחה, או מקומות שבהם הקרבה אינה מוגדרת היטב או אינה מווסתת היטב הם מקומות שמזמנים אלימות.

והחברה הישראלית, לדעתי, לוקה בזה בצורה קשה מאוד. אני יכול לקחת דברים קטנים שקשורים לתחום התקשורת - "אחי", אתם מכירים את הביטוי. כולנו פתאום נהיינו אחים. הוא אחי, הוא לא מכיר אותי והוא פונה אלי וקורא לי אחי. או אחותי. אני לוקח משהו שהוא ביטוי לשוני פעוט ודל, אבל מבחינתי יש בו סמליות רבה. יש כאן חברה שלא למדה עדיין בתוכה ליצור תנאים נכונים של קרבה או תנאים בטוחים של קרבה או תנאים מוסכמים של קרבה. אנחנו עדיין באיזשהו שלב של בלבול גדול, שממנו תצא

יום אחד איזושהי הבנה בעניין הזה, אבל הקרבה הזו היא אחד הגורמים לכך שיש אלימות גדולה מאוד בחברה הישראלית.

בחברה הישראלית ובוודאי בתאים המשפחתיים תלות מזמנת אלימות. תלות לא מווסתת. חישבו לרגע על הכביש. אני לא מכיר אדם שעולה ונוסע בכביש ולא רואה לפחות בכל יום שלושה-ארבעה אירועים אלימים למולו. לעתים הוא הקורבן, לעתים הוא עד לאלימות.

כביש, הוא סיטואציה שמבחינה פסיכולוגית היא רגרסיבית. היא לוקחת אותנו למקום שמצד אחד יש לנו בו טריטוריה מוגדרת – המכונית שלנו, יש לנו המון כוח, אנחנו עצמאיים, מצד אחר אנחנו תלויים תלות של חיים ומוות באדם שנמצא לצדנו שם בכביש, אם הוא יחתוך אותנו, אם הוא יעקוף אותנו בצורה מסוכנת, יזרוק אותנו לשוליים. ותקשיבו לטרמינולוגיה: יחתוך, יזרוק. אפילו האמירה "שמור מרחק" היא אמירה תוקפנית מבחינתי.

התלות הזו, אגב, היא תלות שקשורה לכך שיש בכביש המון אלימות. מצבים של תלות הם מצבים שמעוררים מעורבות רגשית גבוהה מאוד. ולכן יש סבירות שבמקומות כמו בכביש, במגרש כדורגל או בתור, או בכל מקום ציבורי שבו יש אלמנטים של תלות, אנחנו נמצא אלימות. ואנחנו אכן מוצאים שם אלימות ברמות גבוהות מאוד.

אלימות קשורה למציאת מרחק אופטימלי בין קרבה לבין ריחוק. זה נכון לאנשים במערכת משפחתית, זה נכון לעמים, וזה בוודאי ובוודאי נכון לאנשים שחיים בחברה מסוימת. חברות שמאפשרות לפרט להגדיר את עצמו, ושלא תובעות או דורשות ממנו או כופות עליו היבלעות בשם אידיאולוגיה כזו או אחרת, הן חברות שמצמצמות את הסיכוי שתהיה בהן אלימות.

אנחנו רואים את זה בצורה הברורה ביותר במשפחה. ואנחנו רואים את זה בצורה הברורה ביותר באלימות כלפי נשים. וכשאנחנו מדברים על המשפחה כיצרנית של אלימות, הנשים הן הקורבנות הגדולים ביותר בעולם. איך שלא תסתכלו על זה.

אגב, במדרג, זה: נשים ערביות, נשים מזרחיות, נשים אשכנזיות. אם אנחנו רוצים לחפש איזושהו סדר. גם בתוך הקורבנות יש היררכיה מסוימת. החברה הישראלית היא חברה שמטשטשת, היא חברה שאינה מאפשרת לנו עד היום לבנות מקום ברור ומוגדר. אנחנו לא יודעים עדיין להגדיר אינטימיות. אנחנו לא יודעים עדיין להגדיר את האני למול הקולקטיב. הסיפור מורכב מאוד ולא אכנס לתוכו, אבל באמת במקומות הללו שבהם איני יודע היכן אני מתחיל ונגמר והיכן הזולת מתחיל ונגמר, אנחנו נמצא אלימות.

והחברה הישראלית היא כור היתוך. בכור היתוך נמצא אלימות. ואגב, אני נוסע לפעמים ברכבת ויושבים למולי אנשים והטלפון מצלצל, ואני תוך חמש דקות יודע לומר עליהם אלף ואחד דברים, החל מהחיים האינטימיים שלהם דרך החיים העסקיים שלהם, דרך מה מצב רוחם. פשוט שומעים את הכול. זה מולי, והוא לא לוחש. אחי. אנחנו שומעים שם את הכול. בשבילי זו דוגמה סימבולית מצוינת לכל מה שאני מדבר עליו כרגע. דיברו כאן על כבוד, דיברו כאן על ראיית הזולת – אנחנו חברה שבה באמת הערבוב כל כך גדול, שהזולת לא כל כך נראה, כי העצמי עוד לא מוגדר.

זה נכון לגבינו. זה נכון גם לגבי היחסים שלנו עם שכנינו. אפשר במובן הזה לראות את ההינתקות, את תוכנית ההתנתקות, באופן מאוד סימבולי.

אם רוצים לטפל ביעילות בתופעה של האלימות בחברה הישראלית, צריך להערכת, בראש ובראשונה, בלי להפחית בערך דבר ממה שנאמר כאן היום, כי נאמרו דברים חשובים מאוד, להביא בחשבון את המשפחה ולקחת אותה לידינו. לעזור למשפחה למלא את אחד הייעודים העיקריים שלה: מווסתת עיקרית וראשונית בין הפרט לבין העולם. המשפחה הישראלית נמצאת במשבר ערכי חמור. הורים נמצאים במשבר ערכי חמור מאוד, קשה מאוד. אנחנו מתקשים להקנות לילדינו, בהכללה גסה, את המקום שממנו יתאפשר לכל המאפיינים האישיותיים האלה להתפתח אחרת. הבלבול בין סמכות לבין אהבה, זו דוגמה אחת. הורים שמתקשים להיות חברים של הילדים במקום להיות הורים של הילדים שלהם.

אם רוצים לטפל באלימות בחברה הישראלית – צריך להביא את המשפחה בחשבון, צריך להשקיע בה אנרגיה. צריך לפעול בכל מה שקשור בהקניית ערכי משפחה. צריך לעזור להורים וצריך לעזור לילדים במשפחה להבנות מחדש איזשהו תוקף למושג הזה שנקרא משפחה, שבשנים האחרונות התערער ביותר.

רנ"צ שלמה אהרונישקי, יו"ר: כינסנו את המפגש הזה תחת הכותרת "משבר האלימות בחברה הישראלית". ונדמה לי שאם אנחנו מסכימים להגדרה הזאת, אין לנו זמן, והיה צריך להתחיל, כמובן, את הדברים אתמול. ואנחנו נראה איך לעשות זאת.

דיברנו על המטרה המרכזית, שהיא להעלות את הנושא, כמובן, לסדר היום הציבורי, לעסוק בניתוח ובמחקר מעמיקים, אבל לצד זה, גם להתוות דרכי פעולה והמלצות להמשך.

כמובן, שמן הראוי לומר שאף שיש ניתוחים מניתוחים שונים והשוואות בין מדינות ובין חברות, בסופו של דבר, אלימות הוא נושא ערכי

ולא כמותי. חברה צריכה להחליט לעצמה מהי רמת האלימות שהיא מוכנה לסבול, וכמובן מאותו רגע ומתוך הנחה שחברה אינה רוצה לסבול אלימות, וחברה רוצה לגדול בסביבה שמגינה עליה, לסמן את הגבולות הברורים. וגם כאן יש לנו בעיה לא קטנה, שהמדינה לא תמיד מסמנת את הגבולות, והחברה לא מסמנת את הגבולות, ואז לא ייפלא שכל אחד קם בבוקר ומסמן לעצמו את הגבולות, ולא תמיד הם הגבולות שאתה מתכוון אליהם ורוצה אותם.

ממדי האלימות נובעים, כמובן, גם ממצב מדיני וגם כלכלי וגם חברתי וגם ביטחוני, ונשענים, כמובן, על היבטים רחבים מאוד בחברה, שקשורים להקצנה, לאי שוויון, לקיפוח, לערכים של מוסר.

אפשר לדבר הרבה על מה יש לעשות, ונדמה לי שבסופו של דבר כל אחד מאיתנו מצפה לשורה התחתונה, איך מתקדמים ואיך ממנפים.

יש ארבעה צירים מרכזיים שבהם צריך לפעול. הציר הראשון הוא, כמובן, העלאת הנושא לסדר היום וקביעתו כיעד לאומי, לא במרכאות אלא הכרזה עליו כיעד לאומי.

הדבר השני הוא, לחייב את כל הגופים שפועלים ברמות השונות לתוכנית עבודה מסודרת ומאורגנת לשניים הקרובות, שכל שלב יהיה מבוקר ומפוקח.

הדבר השלישי הוא, לטפל טיפול כולל בכל המרכיבים - גם במניעה, גם בחינוך, גם באכיפה, וכמובן, כל מה שמתלווה לעניין.

ונדמה לי שהדבר האחרון בארבעת המרכיבים הוא, אחריות ומחויבות ודוגמה, גם אישית וגם שלטונית. אמרנו כבר שהכול מתחיל בבית, אבל לא רק בבית. וכך צריך להתייחס לדברים. הניסיון הנשנה לחפש מה לא בסדר "אצלו", ומה לא עושים "למעלה", לא יוביל אותנו לשום מקום, וצריך לפעול פה גם למעלה וגם מלמטה כדי לקחת אחריות.

נדמה לי שניסינו להכניס איזה סלוגן שעוד לא מצאנו אותו, שאלימות זאת לא גזרה, זאת "בחירה". אם נדע לתרגם את זה נכון ונדע להחליט, יכול להיות שנוכל להתקדם קדימה.

הנושא בוער בעצמותינו. נדמה לי שלכולנו ברור לגמרי שמדינה ללא חברה מוגנת, ללא חברה שמתקיימת, היא לא מדינה.

אני רוצה להודות כמובן, בראש ובראשונה, לחברי שהואילו והסכימו לבוא, ונרשמו לפורום שלנו גם בהמשך.

תודה, כמובן, לפרופ' יוסי שיין ולאוניברסיטה, שהעזו ושנותנים בית וגג לנושא.

